

Janne Prytz Skårdalsmo

"Jeg tror det stikker noe i at jeg bare er en kvinne"

En komparativ analyse av hvordan kvinnerollen fremstilles i Amalie Skrams brevvekslinger (1880-1900) og i *Constance Ring* (1885)

Masteroppgave i lektorutdanning i språkfag

Veileder: Gerd Karin Omdal

Mai 2021

Janne Prytz Skårdalsmo

"Jeg tror det stikker noe i at jeg bare er en kvinne"

En komparativ analyse av hvordan kvinnerollen fremstilles i Amalie Skrams brevvekslinger (1880-1900) og i *Constance Ring* (1885)

Masteroppgave i lektorutdanning i språkfag
Veileder: Gerd Karin Omdal
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

I denne masteroppgaven gjør jeg en komparativ analyse av hvordan kvinnerollen blir fremstilt i Amalie Skrams debutroman *Constance Ring* (1885) og i et utvalg av hennes brevvekslinger med forfatterkolleger, forleggere og Erik Skram. Dette undersøkes ut ifra temaer som er sentrale både for brevvekslingene og romanen: Økonomi og karriere, samliv, ekteskap og ekteskapsbrudd og seksualitet og seksuell dobbeltmoral. Fremstillingen av kvinnerollen analyseres med utgangspunkt i Constance i romanen og gjennom Amalie Skrams selvframstilling i brevene. I sammenfatningen av analysen blir det også bli problematisert hvilke muligheter romansjangeren versus brevsjangeren gir Skram til å kunne fremstille kvinnen.

Oppgaven tar utgangspunkt i Sandra M. Gilbert og Susan Gubars teoretiske perspektiver på kvinnelige forfattere og kvinnelige litterære karakterer. Spesielt er deres tanker om at kvinnelige forfattere på 1800-tallet har adoptert de stereotypiske bildene på kvinnen som enten «monstre» eller «engler» sentral for analysen. Oppgaven tar også utgangspunkt i forskjellige brevteoretiske perspektiver for å belyse Skrams selvframstilling i brevvekslingene. Kvinneframstillingen i *Constance Ring* blir også belyst ved samtidsresepsjonen og et utvalg av tidligere forskning på romanen. Tidligere forskning på Skrams brevvekslinger blir også brukt som et bakteppe i analysen. I tillegg legges 1800-tallets realhistoriske kontekst til grunn i undersøkelsen av hvordan kvinnerollen blir fremstilt i romanen og brevvekslingene.

Forord

Denne masteroppgaven markerer ikke bare slutten på en lang og lærerik skriveprosess, men også avslutningen på fem studieår på lektorprogrammet på NTNU. Da er det en rekke personer som fortjener en ærbødig takk.

Først og fremst vil jeg takke min veileder, Gerd Karin Omdal. Å skrive en masteroppgave er ingen enkel prosess, men uten dine gode råd og konstruktive tilbakemeldinger ville det vært helt umulig. Takk for at du har fått meg tilbake på riktig spor når jeg har vært i ferd med å vandre meg bort, og for at du alltid har hatt troen på prosjektet!

En hjertelig takk må også rettes til mine fantastiske studievenner som har gjort studieperioden til en helt uforglemmelig tid. Takk for gode diskusjoner, lange lunsjpauser, latterkuler, sprell og støtte gjennom frustrerende eksamensperioder. Jeg gleder meg til nye eventyr sammen med dere!

Takk til gjengen på lesesal 5440 på Dragvoll for korte (og til tider for lange) skriveavbrekk, synonymhjelp og for at det alltid har vært rom for å lufte frustrasjon (og selvfølgelig glede).

Tusen takk til Mari for gjennomlesning av oppgaven!

Sist, men absolutt ikke minst, fortjener mamma, pappa og lillebror Joakim en stor og varm takk. Dere vil alltid være mine viktigste støttespillere! Takk for at dere alltid minner meg på at så lenge jeg har gjort mitt beste, så er det godt nok. Pappas «je har nå trua je ja!» har vært en uvurderlig motivasjonsfaktor i en tung innsjutt av denne oppgaven. En spesiell takk må til sist rettes til mamma, som gjennom hele min oppvekst har oppmuntret meg til å lese litteratur. Det har hatt stor innflytelse på mitt valg av studie.

Trondheim, mai 2021

Janne Prytz Skårdalsmo

Innholdsliste

1. Innledning	1
2. Resepsjon og tidligere forskning	3
2.1. <i>Constance Ring</i> i samtiden	3
2.2. Engelstad og Krane om <i>Constances</i> todelte kvinnebilde.....	4
2.3. Fjørtofts sammenligning av Svava og <i>Constance</i>	6
2.4. Bonnevie om <i>Constances</i> motstand mot dobbeltmoralen.....	7
2.5. Skrams brevvekslinger	8
3. Historisk kontekst i et kvinneperspektiv	10
3.1. Borgerskapets kvinner og deres plikter	10
3.2. Ekteskap, samliv og seksualitet.....	11
4. Teoretiske perspektiver	13
4.1. Gilbert og Gubars « <i>The Madwoman in the Attic</i> »	13
4.1.1. Kvinnelige forfattere i et patriarkalsk samfunn.....	14
4.1.2. «Engel- og monsterkvinnen».....	15
4.2. Teoretiske perspektiver på brevsjangeren	18
4.2.1. Forfatterbrevet	19
4.2.2. Brevenes polariteter.....	20
5. Tematiske analyser av Skrams brevvekslinger	22
5.1. Autentiske privatbrev eller brevromaner?	22
5.2. «Sit eget arbeides brød»	24
5.3. «Den kolde sphinx».....	28
5.4. «Men mænd er ganske vist anderledes her end kvinder».....	31
6. Tematiske analyser av <i>Constance Ring</i>	34
6.1. Arbeidssky eller en «engelkvinne»?.....	34
6.2. «Hun var dog en hård og sfinksaktig kvinne»	37
6.3. «Vet du, hva det vil si, tante, det vil si å gå i hundene!».....	39
7. En sammenfatning av den fremstilte kvinnerollen	42
7.1. Brevvekslingenes og romanens ulike forutsetninger for å kunne fremstille kvinnen.....	43
7.2. Avsluttende refleksjoner.....	45
Litteraturliste	47
Masteroppgavens profesjonsrelevans	49

1. Innledning

«Naturen har gjort et stort misgreb ved ikke at gjøre mig til en mand. Det er sikkert og vist, og enda var der vist ikke blet noget af mig, nej djævel skulde jeg været, eller engel – enten eller» skriver Amalie Skram (2005, s. 119) i et brev til sin venn og forfatterkollega, Arne Garborg. I Skrams mangfoldige brevvekslinger, kommer det tydelig frem at hun erkjenner at det er hennes kjønn som setter begrensninger for hennes liv og forfatterskap. For som Skram selv skriver i et annet brev til Garborg: «Kvinnene skal værsgod tie i forsamlingen sier hr. Paulus, og det henger ubevisst igjen i deg også, far.» (Skram, 2005, s. 162). Et liv i offentligheten, slik Skram levde med sitt virke som forfatter, var ikke forenlig med det som mot slutten av 1800-tallet ble betraktet som «kvinnens natur». Likevel blir 1800-tallet sett på som tiden for kvinnelig organisering og sterke kvinnestemmer, og fra og med 1870-årene kan vi se at flere kvinner tar plass i offentligheten: «1870- årene representerer inngangen til noe nytt: en ny politisk offentlighet der kvinner deltar i egen kraft som skrivende og talende subjekter.» (Hagemann, 1999, s. 217). Det er i denne feministiske konteksten Skram selv står, både som litteraturkritiker og med utgivelser av fortellinger, skuespill og romaner.

Selv om det ser ut til at man mot slutten av 1800-tallet befant seg i en overgangstid når det gjaldt kvinnenes plass i det offentlige, møtte Skram som kvinnelig forfatter motbør både fra andre forfattere og litteraturkritikere. Spesielt gjaldt dette hennes debutroman *Constance Ring* (1885). I *Constance Ring* tar Skram opp kontroversielle temaer i samtiden, som den seksuelle dobbeltmoralen og kvinnens posisjon i det borgerlige ekteskapet. Romanen var «[...] den første i norsk litteratur som saa uforbeholdent behandlet de lyssky sexuelle forhold» skriver Antonie Tiberg (1910, s. 183). Selv om Skrams skildringer av kvinnen sjokkerte samtiden, trekker en anmelder i *Bergensposten* frem at man kan se at «det er en kvinde, der skildrer en kvinde.» (sitert i Halse, 1993, s. 326). I Skrams brevvekslinger kan vi se at hun diskuterer den samme kontroversielle tematikken som i *Constance Ring*, i tillegg til at hun skriver om politiske hendelser i samtiden, sine daglige gjøremål og om egen og andres litteratur. Som i romanen, kan vi i brevene også se en skildring av kvinnen.

I denne oppgaven skal jeg gjøre en komparativ analyse av hvordan Skram skildrer kvinnerollen i henholdsvis *Constance Ring* og i et utvalg av Skrams brevvekslinger. Derfor blir problemstillingen min som følger: *Hvordan blir kvinnerollen fremstilt i Amalie Skrams brevvekslinger og i Constance Ring?* Oppgaven blir med andre ord en sammenlignende undersøkelse av kvinnerollen som kommer frem gjennom Skrams selvframstilling og karakteren Constance. Posisjonen Skram står i som kvinne er et sentralt tema i brevvekslingene, og siden dette også er tilfellet for Constance i *Constance Ring*, ønsker jeg å undersøke

kvinnefremstillingen med utgangspunkt i Skram og Constance. Begge kan også sies å ha tilhørighet til 1800-tallets borgerskap¹, og det var nettopp kvinnene fra borgerskapet som i størst grad var forventet å føye seg etter samfunnets moralske krav til kvinnen (Owesen, 2015, s. 114). I tillegg tar brevvekslingene opp temaer vi gjenkjenner fra *Constance Ring*: Ekteskap, samliv, ekteskapsbrudd, seksualitet, seksuell dobbeltmoral og økonomi og karriere. Det er gjennom disse temaene jeg skal se på hvordan kvinnerollen fremstilles i romanen og brevene.

I og med at Amalie Skrams brevvekslinger er så omfattende, vil jeg inkludere et utvalg av brevene fra brevsamlingene med hennes forfatterkolleger, forleggere og med Erik Skram. Det inkluderer totalt fem brevsamlinger som litteraturviteren Janet Garton har redigert og publisert: *Amalie Skram. Brevveksling med andre nordiske forfattere* (2005), *Amalie Skram. Brevveksling med Forleggere* (2010) og alle tre bindende fra *Elskede Amalie. Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram* (2002). Jeg har valgt ut disse samlingene fordi de fanger et overordnet perspektiv på hvordan kvinnerollen fremstilles i brevene, i tillegg til at de dekker mottakere med ulike roller for Amalie Skram. For å kunne sammenligne kvinnefremstillingen i brevene og i samtidsromanen *Constance Ring*, har jeg valgt å kun inkludere brevvekslingene som strekker seg fra perioden 1880 til 1900.

For å undersøke fremstillingen av kvinnerollen i brevene og i *Constance Ring*, vil jeg bruke et utvalg av samtidsresepsjonen og tidligere forskning på romanen for å se hvordan andre har tolket kvinnerollen som Constance fremstiller. En redegjørelse for den tidligere forskningen på Skrams brevvekslinger vil også bli inkludert i oppgaven. Deretter vil jeg presentere 1800-tallets realhistoriske kontekst ut ifra et kvinneperspektiv, for å se på hva som ble betraktet som den borgerlige idealkvinnen i samtiden. De teoretiske perspektivene jeg skal benytte meg av for å undersøke hvordan kvinnerollen blir fremstilt hos Skram, er Sandra M. Gilbert og Susan Gubars teori om kvinnelige forfattere og kvinnelige litterære karakterer, samt et utvalg av teoretiske betraktninger på brevsjangeren. I analysedelen har jeg valgt å ta for meg Skrams brevvekslinger og *Constance Ring* hver for seg for å analysere hvordan kvinnerollen blir fremstilt. I det avsluttende kapittelet vil jeg komme med en sammenfatning av funnene i analysen, i tillegg til å se på hvilke muligheter romansjangeren versus brevsjangeren gir en kvinnelig forfatter i et patriarkalsk samfunn til å kommentere kvinnerollen.

¹ Borgerskapet, sammen med embetsmannsstanden, var landets kulturelle og sosiale elite. Selv om Skram levde som en fattig forfatter store deler av sitt voksne liv, var hun sammen med ektemannen Erik Skram «[...] en selvskreven del av selskapeligheten i København [...]» (Garton sitert i Skram, 2002a, s. 15).

2. Resepsjon og tidligere forskning

Helt siden Skram utga sin debutroman *Constance Ring* i 1885, har den blitt skrevet om og analysert av en rekke forskjellige litteraturanmeldere og litteraturforskere. Rammen for denne oppgaven lar meg ikke inkludere all denne forskningen, men jeg har valgt å redegjøre for de analysene jeg anser som mest relevant for min problemstilling. Dette inkluderer i første omgang en kort presentasjon av samtidsresepsjonen som Marte Engdal Halse inkluderer i artikkelen «'En saa kjønslig Bog kjender vi hidtil ikke i vor Literatur'» (1993). Irene Engelstad, Kari Fjørtoft, Borghild Krane og Maj Bente Bonnevie vil også bli presentert med sine analyser av *Constance Ring*. Her har jeg valgt å ta med deres hovedpoenger når det gjelder hvilken kvinnerolle de mener kommer frem gjennom *Constance*, og hvorvidt de mener romanen viser en kritikk av de borgerlige samfunnsstrukturene. Først vil jeg gjøre rede for Engelstad og Kranes analyser, som begge har en psykoanalytisk tilnærming til romanen. Jeg velger å slå disse sammen i ett delkapittel fordi de begge ser på *Constance* som en splittet kvinnekarakter. De er dog uenige om hvorvidt romanen gir en kritikk av de borgerlige samfunnsstrukturene. Deretter kommer en redegjørelse av Fjørtofts analyse, som ser *Constance Ring* komparativt med Bjørnstjerne Bjørnsons *En Hanske* (1883). Dernest kommer Bonnevie, som gjør en feministisk tolkning av verket.

I den mangfoldige forskningen som er blitt gjort på Amalie Skram og hennes litteratur, finner man derimot mindre om hennes brevvekslinger. Som oftest blir Amalie Skrams brev brukt til å belyse hvilke tanker hun hadde om egne og andres utgivelser, eller i forbindelse med biografiene om henne. I dette kapittelet vil jeg inkludere Judith Messick og Kathrine Hanssons artikkel «Skrams kamp for å skaffe seg forlag» (2003), som tar utgangspunkt i hennes brevvekslinger med ulike forleggere. De belyser hvordan Amalie Skram som kvinnelig forfatter brukte sine retoriske evner til å få utgitt *Constance Ring*. Garton, som har publisert alle brevsamlingene som blir brukt i denne oppgaven, har skrevet om Amalie Skrams brevvekslinger med Erik Skram i artikkelen «'Som Du trenger til mig Amalie!'» (1997). For min undersøkelse av hvordan kvinnerollen blir fremstilt i brevene, vil det være hensiktsmessig å se på Gartons perspektiver på ekteparets spill med kjønnsroller.

2.1. *Constance Ring* i samtiden

Et fellestrekk ved samtidsresepsjonen er at de fleste anmelderne bedømte *Constance Ring* for å være umoralsk, og spesielt så de på *Constance* som en uanstendig karakter. Litteraturanmelderen Hans Irgens, som skrev for den kulturradikale avisen *Dagbladet*, hadde følgende å si om *Constance*: «[...] hun dræber sig for ingen Verdens Ting. Alle idealer, siger

hun selv, hun forlængst har tabt, hendes anden Mand har vist sig svag, selv er hun utro [...]» (Irgens, 1885). En lignende anmeldelse kan vi også finne i *Morgenbladet*: «Forførelser, Ægteskabsbrud, Drikkesyge og Morfinselv mord betragtes som selvfølgelige Ting, og Virkningen [...] bliver, at Læseren tilsidst formelig føler sig halvflau over sin egen Skikkelighed [...]» (Morgenbladet, 1885). Irgens skriver også at *Constance Ring* ikke beskriver de faktiske forholdene i samtiden: «[...] vi hverken tror paa denne Kvindes Forutsettelse, eller faar et Øjeblik Sympathi for hende [...]» (Irgens, 1885). Dette perspektivet kan vi også se i *Aftenpostens* anmeldelse, som beskriver romanen som en «kolossal overdrivelse» (Halse, 1993, s. 320).

Skrams litterære kolleger kom også til å anmelde romanen. Garborg og Edvard Brandes, som skrev for henholdsvis *Nyt Tidsskrift* og *Politiken*, hadde vanskeligheter med å forstå karakteren Constance. Både Garborg og Edvard Brandes omtaler henne som en demonisk og erotisk karakter, og Garborg legger til at «[...] (Slike Kvinder er) farlige og frygtelige aarsager til usædelighed.» (sitert i Halse, 1993, s. 327). De ser på Constance som en egoistisk kvinne, og mener at hennes oppførsel er skadelig for mennenes moral. For Edvard Brandes er det den erotiske og lokkende kvinnens skyld at mennene handler usedelig: «Constance indlater sig paa et rigt Koketteri; Huset er opfyldt af Mandfolk, [...] og Constance synes ikke at bestille andet fra Morgen til Aften end at modtage deres Kur [...]» (sitert i Halse, 1993, s. 330). Likevel skriver både Garborg og Edvard Brandes at hensikten med *Constance Ring* er å vise frem forholdene slik de faktisk er: «[...] her er blot sanddru Fremstilling af omhyggelige Iagttagelser.» (Brandes sitert i Halse, 1993, s. 229).

2.2. Engelstad og Krane om Constances todelte kvinnebilde

Om man ser på all den forskningen som tidligere er blitt gjort på Skrams forfatterskap, er nok Engelstad den som har skrevet mest om henne. I dette delkapittelet vil jeg trekke frem hennes analyse av *Constance Ring* i *Sammenbrudd og gjennombrudd* (1984). Mest formålstjenlig for min analyse av hvordan kvinnerollen blir fremstilt, vil være å presentere hennes bemerkninger om Constance som en todelte karakter. Engelstad (1984, s. 72) skriver at i romanens første del, blir Constance sett på som «seksuelt farlig» av omgivelsene, selv om hun også er erotisk utilgjengelig. Engelstad mener at hun «[...] på det tidspunktet er [...] en passiv kvinne som virker aktiv, en person som føler kjedsomhet og kulde overfor de fleste mennesker, men framstår som strålende, vittig og henrivende.» (Engelstad, 1984, s. 72). At Constance er en splittet kvinnekarakter, knytter Engelstad også til at hun imiterer en mannlig væremåte ved å røyke sigarer og drikke alkohol før sitt selvmord. «Tidligere har sigarlukt og alkohol blitt sterkt

forbundet med maskulin atferd [...] og dette har alltid vakt avsky hos Constance» skriver Engelstad (1984, s. 65). Constances mannlige oppførsel kan også knyttes til hennes utroskap, da hun bruker samtidens seksualmoral til å forsvare handlingene sine. Men romanen gir ikke et positivt syn på at Constance velger å handle på samme måte som mennene: «Constances utroskap blir forklart og motivert like godt som mennenes. Men Amalie Skram forsvarer verken Constances eller mennenes seksuelle atferd» (Engelstad, 1984, s. 65-66). Likevel skriver Engelstad (1984, s. 66) at *Constance Ring* gir en tydelig kritikk av både den mannlige seksualmoralen og det borgerlige ekteskapet. For Constance er i opposisjon mot de forventningene samtiden har til henne som en borgerlig kvinne.

At Constance både er en aktiv og en passiv karakter, er også Krane inne på i *Amalie Skrams diktning: Tema og variasjoner* (1961). Dette ser Krane spesielt ved personskildringene av Constance:

Disse omsving hos Constance, at hun i visse situasjoner springer ut som en tenkende, resonnerende, klok person, som har tatt sine standpunkter og vet hva hun mener, og vet å belegge sine ord, mens hun til andre tider viser seg primitiv, affektiv, langs visse linjer absolutt ikke erkjennende eller tenkende [...]. (Krane, 1961, s. 69-70).

De meningene Constance har stått så fast på blir ikke fulgt opp. Hun gjennomfører blant annet ikke skilsmissen med Ring som hun så sterkt hadde bestemt seg for. Constance er for Krane en hjelpeløs karakter. Etter at Constance mister Rings penger ser hun selvmord som eneste alternativ, for «Constance er blitt fattig og må finne en utvei til arbeide for sitt brød. Vil hun bli guvernante eller husbestyrerinne for en enkemann? Men alle slike praktiske muligheter er stengt for et menneske som Constance, som ingenting kan og dertil er arbeidssky» skriver Krane (1961, s. 76). Det er Constances *egne* begrensninger som gjør henne til en passiv kvinne, ikke samfunnets forventninger. Her skiller Krane seg fra Engelstad, som poengterer: «Amalie Skram viser i denne romanen hvordan Constances handlingsmuligheter begrenses av sosiale, ideologiske og psykologiske forhold.» (Engelstad, 1984, s. 57).

I likhet med Engelstad, er også Krane inne på at *Constance Ring* tar opp tematikk som samtidens seksuelle dobbeltmoral, men Krane hevder dette kun skrapes på overflaten. For «[...] boken mangler en klar tendens som redegjøres for. [...] Constance er så lite av en heltinne, hennes skjebne blir en personlig vanskjebne, men ingen entydig anklage mot tiden eller mot samfunnet.» (Krane, 1961, s. 60). Romanen gir derimot flere muligheter til å sette samtidens konservative holdninger opp mot det Krane (1961, s. 69) beskriver som det nye «venstresynet». Disse mulighetene knyttes blant annet til skilsmissemøtet Constance har med presten og til samtalene hun har med tanten og kusinen. Men fordi Constance fremstår som en så splittet

karakter når ikke holder fast ved de «moderne» holdningene hun har, finner ikke Krane (1961, s. 69-70) kritikk mot hverken seksualmoralen eller det borgerlige ekteskapet.

2.3. Fjørtofts sammenligning av Svava og Constance

Fjørtoft ser i sin artikkel «Kvinneproblem under debatt. Bjørnsons *En Hanske* (1883) og Amalie Skrams *Constance Ring* (1885) som eksempel» (1993), *Constance Ring* i lys av de litterære strømningene i 1870- og 1880-årene. Fjørtoft (1993, s. 165) poengterer at mannlige forfattere i samtiden, som for eksempel Bjørnson, ofte fremstilte sine kvinnekarakterer som heroiske kvinner. Slike kvinner mener Fjørtoft (1993, s. 175) at vi ikke kan finne i *Constance Ring*. Dette bruker hun karakteren Svava fra *En Hanske* til å belyse. Svava er en moralsk feilfri kvinne, samtidig som hun også er en aktiv karakter. Hun er «[...] eit menneske som kan ordne opp både i sitt og andres liv – ein aktivitet som kan tene som føredøme for mannen og gi håp for framtida.» (Fjørtoft, 1993, s. 175). Men Svava kritiserer også den mannlige seksualmoralen. Her ser Fjørtoft (1993, s. 175) likheter mellom Svava og Constance, men kun under Constances ekteskap med Ring. For her er Constance kritisk til den rådende seksualmoralen og samfunnets forventinger til kvinnen.

Etter Rings død «[...] gjer Constance gradvis denne ideologien til sin eigen» skriver Fjørtoft (1993, s. 172). Når Constance attpåtil mister formuen etter Ring, ser hun ingen annen utvei enn døden: «At ho skulle ta på seg eit eksistensielt og økonomisk ansvar for sitt eige liv og skaffe seg utdanning og arbeid, ville bryte med den patriarkalske og borgarlege ideologien som ho no hadde gjort til sitt eige verdisystem [...]» (Fjørtoft, 1993, s. 173). Når Svava får høre om sin forlovedes seksuelle fortid, står hun fast ved sine standpunkter og velger å bryte forlovelsen. Hun vil oppgi økonomisk trygghet til fordel for å kunne være et handlende subjekt. Hos Constance forsvinner derimot all motstand mot den borgerlige ideologien (Fjørtoft, 1993, s. 175). Her er Fjørtoft, i likhet med Krane, inne på at det er Constances egne begrensninger som hindrer henne fra å være et handlende subjekt. Dette knytter Fjørtoft til Constances «kjærlighetsutopi»: «Kjærleik og ekteskap skulle dekke alle livsbehov. Ekteskapsrolla var einaste mulegheita ho såg til å realisere seg sjølv.» (Fjørtoft, 1993, s. 174). Constances mangel på innsikt gjør altså at hun hindres i å leve ut sine muligheter.

Fjørtoft (1993, s. 174-75) poengterer i sin analyse at å lese *Constance Ring* som et innlegg i samtidens sedelighetsdebatter, vil være å mistolke romanen. Dette underbygger hun med å peke på at både Ring, Lorck og Meier fremstilles som sympatiske personer, og at Constance selv er utro. Det *Constance Ring* handler om for Fjørtoft, er «[...] kvinners indre motstand mot å bli aktive subjekt, både i kjærleiksforhold og i forhold til arbeid og økonomi.»

(Fjørtoft, 1993, s. 176). Selv om Fjørtoft går bort ifra at *Constance Ring* er et bidrag i samtidens debatt om den seksuelle dobbeltmoralen, forklarer hun kort at romanen likevel retter en kritikk mot samfunnsstrukturene: «Romanen kan vise lesaren at det er naudsynleg å endre rammene for at kvinnene kan få betre vilkår enn dei Constance fekk. Den tematiserer kvinners passive objektstatus og eksistensielle livsvilkår.» (Fjørtoft, 1993, s. 176).

2.4. Bonnevie om Constances motstand mot dobbeltmoralen

Bonnevie hevder i sin artikkel «Den gifte kvinnen i det borgerlige ekteskap» at Skram er en av landets første feminister, for «hun drar nådeløst sløret til side fra ‘den hellige, ukrenkelige familie’.» (Bonnevie, 1977, s. 40). Skram belyser den til da skjulte privatsfæren, og spesielt temaer som kvinnelig seksualitet og den seksuelle dobbeltmoralen. I motsetning til Krane og Fjørtoft, mener Bonnevie at romanen viser en skarp kritikk av den borgerlige moralen. For der Krane peker på at det er Constances egne begrensninger som gjør at hun ikke kan være et handlende subjekt, hevder Bonnevie (1977, s. 46) at det er samfunnsstrukturene som setter begrensningene for dette i Skrams ekteskapsromaner. At Constance ikke følger opp de meningene hun står fast ved i første del av romanen, gir Bonnevie oss en forklaring på:

Til tross for et høyt bevissthetsnivå, et klart opprør mot kvinneundertrykkningen på et tidlig tidspunkt, klarte aldri Constance å utvikle en analyse, se en sammenheng mellom seksualitet, ekteskap og politikk. I sin isolasjon, uten utdanning, uten kontakt med kvinnebevegelsen eller mulighet for politisk skoloring, ville det være urealistisk å forvente at hun skulle kunne foreta en slik analyse. (Bonnevie, 1977, s. 48).

For Bonnevies poeng er nettopp at Constance lever i en isolert borgerlig sfære, og derfor har hun heller ikke mulighet til å komme seg ut fra den. Constance kan ikke fullføre skilsmissen med Ring eller ta seg arbeid når hans formue blir borte, fordi de borgerlige kvinnene var økonomisk avhengige av mannen. Derfor viser *Constance Ring* hvordan kvinner blir undertrykt i ekteskapet og samfunnet ellers (Bonnevie, 1977, s. 67). Selv om Bonnevie står fast på at romanen gir en kritikk av de borgerlige samfunnsstrukturene, kommer hun med en forklaring på hvorfor et kvinneopprør ikke i større grad kommer frem i Skrams ekteskapsromaner: «Dersom disse kvinnene reagerte med et uttalt opprør, slik Constance gjorde det, ble de også utestengt fra sitt eget miljø.» (Bonnevie, 1977, s. 66). Dette gjaldt ikke bare fra mennene, men også fra kvinnene som selv levde i samme posisjon.

Som vist i disse delkapitlene, er det uenigheter blant Skram-forskningen om hvorvidt *Constance Ring* kan sies å være et innlegg i sedelighetsdebatten eller ikke. Engelstad, Fjørtoft og Krane ser på Constance som en splittet person, og Fjørtoft og Krane mener Constances kvinneverole bærer preg av hjelpeløshet og mangel på vilje til å endre sin livssituasjon. Bonnevie og Engelstad ser heller på Constance som en kvinne som er i opposisjon og som viser motstand

mot borgerskapets moral. Nettopp fordi det er uenigheter om hvilken kvinnerolle som kommer frem gjennom Constance, vil jeg vektlegge deres ulike perspektiver i min egen analyse av Constances fremstilte kvinnerolle.

2.5. Skrams brevvekslinger

Et interessant aspekt ved Skrams brevvekslinger som Hansson og Messick skriver om i sin artikkel, er *hvordan* Skram henvender seg til de ulike forleggerne som kvinnelig forfatter i et mannsdominert litteraturmiljø. «I brevene som dokumenterer hennes kamp for å få publisert *Constance Ring*, ser vi en kvinne som i et viktig øyeblikk tar ansvar for sin profesjonelle karriere» skriver Hansson og Messick (2003, s. 145). For det er Skrams retoriske egenskaper og bestemthet som visstnok gjør at hun til slutt klarer å skaffe seg et fast forlag. Dette gjelder spesielt hennes hyppige endring av skrivemåter. Hansson og Messick trekker frem ett av Skrams brev til Frederik Hegel, forlagssjefen for Gyldendal, for å illustrere dette: «Jeg har noget af den samme følelse for dem som ligeoverfor en gammel, elskelig lærer jeg havde i min barndom, et menneske der har sat sig fast i mit hjerte for bestandig.» (Skram sitert i Hansson & Messick, 2003, s. 146). Her poengterer Hansson og Messick (2003, s. 145-46) at Skram anvender en ydmyk og øm skrivemåte, samtidig som hun benytter seg av en overdreven smiger.

Når det viser seg at Hegel ikke vil utgi boken på grunn av dens umoralske tematikk, blir Skram brått mer direkte og kross i skrivemåten: «Den skade min bog lider ved at være bleven tilbagevist af dem efter at den sågodtsom var sat færdig er af langt større omfang i sin art og sine følger end den, det Gyldendalske forlag vilde have pådraget sig ved at stå som dens udgiver.» (Skram sitert i Hansson & Messick, 2003, s. 148). Skram mestrer balansegangen mellom å vise seg som en underdanig kvinne og å være en kvinne som oser av selvsikkerhet. Men Skram ble ifølge Hansson og Messick (2003, s. 157) mer ydmyk i brevvekslingene til forleggerne når hun endelig hadde fått Gyldendal som fast forlegger. Når Skram spør Jacob Hegel² om ikke han og hans kone kan bemerke de «stygge stedene» i tekstene, er det «[...] vanskelig å gjenkjenne kvinnen som tidligere så sterkt hadde forsvart *Constance Ring* [...]» skriver Hansson og Messick (2003, s. 160). Hansson og Messick ser altså en kvinnelig forfatter som i tidens løp i større grad blir villig til å endre litteraturen sin etter andres ønsker.

Garton er også så vidt inne på skrivestilen i brevvekslingene. I brevvekslingene med Erik Skram kan Amalie Skram også virke direkte i sin fremtoning, spesielt når hun blir irettesatt: «Jeg er tilmode som en skolepige der er sat i skammekrogen.» (Skram sitert i Garton, 1997, s. 54). Garton skriver at hun i disse brevene ikke «[...] tenker seg om, hun kommer med

² Jacob Hegel overtok forlagshuset etter sin far, Frederik Hegel i 1887 (Hansson & Messick, 2003, s. 156).

overilte unnskyldninger og påstander.» (Garton, 1997, s. 54). Likevel ender Amalie Skram ofte opp med å innrømme at det er Erik Skram som har rett. Det som vil være mest hensiktsmessig for meg å inkludere fra Gartons artikkel, er hennes bemerkninger om Amalie og Erik Skrams vekslende kjønnsroller. Spesielt gjelder dette Erik Skram: «Erik ville egentlig aldri helt oppgi å være den kjærlig irettesettende lærer overfor Amalie [...] Samtidig ville han absolutt ikke være ‘mannfolkaktig’ i deres forhold.» (Garton, 1997, s. 56). Garton kommenterer også at Erik Skram fremstår langt mer kjærlig og øm i brevene enn Amalie Skram.

Garton (1997, s. 56) skriver at Erik Skram kunne få sin kone til å fremstå som en kvinne med mannlige egenskaper i brevvekslingene. Dette illustrerer Garton ved det Erik Skram selv skriver om deres kjønnsroller: «Amalie, der er noget mandigt ved Dig, som jeg elsker og beundrer, noget fyndigt, klart. Overfor Dig får jeg af mig selv stundom et kvindagtigt Indtryk.» (sitert i Garton, 1997, s. 56). Selv om Erik Skram riktignok virker ambivalent i hva han synes om Amalie Skrams «mandighet», skriver Garton (1997, s. 57) at ingen av dem ville gi etter for samtidens klassiske kjønnsroller. Amalie og Erik Skram var derimot usikre på hvordan de skulle løse det. For «[...] på begge to kan man merke at det var en overgangstid hva kjønnsroller angår.» (Garton, 1997, s. 57). Det kan for Garton se ut til at Amalie og Erik Skram nærmer seg et mer «moderne» samliv, da deres roller i ekteskapet ikke virker å være like «satt» som i et konvensjonelt, borgerlig ekteskap.

Gartons bemerkninger om Amalie og Erik Skrams kjønnsroller i brevvekslingene, vil være hensiktsmessig å ta med seg inn i analysen av hvordan kvinnerollen fremstilles i brevene. Det vil også en bevissthet om Skrams ulike skrivemåter være, når jeg senere skal se på hvordan jeg vil lese brevvekslingene.

3. Historisk kontekst i et kvinneperspektiv

Mitt utgangspunkt for sammenligningen av kvinnerollen som fremstilles gjennom Skram og Constance, er at de begge tilhører borgerskapet. Derfor vil jeg i dette kapittelet gi en historisk fremstilling av den borgerlige kvinnerollen i Norge fra ca. midten av 1800-tallet til 1900. Kapittelet vil bære preg av temaene som Skram tar opp både i *Constance Ring* og i brevvekslingene, som økonomi og karriere, seksualitet og seksuell dobbeltmoral og samliv, ekteskap og skilsmisse.

3.1. Borgerskapets kvinner og deres plikter

Da *Constance Ring* ble utgitt i 1885, hadde allerede Norges første kvinnesaksforening blitt opprettet, og en rekke lovendringer var blitt innført for å bedre kvinnes rettigheter. Blant annet hadde ugifte kvinner over 25 år fått handelsrett i 1842, og kvinner hadde fått mulighet til å ta middelskoleeksamen i 1878 (Hagemann, 1999, s. 189). Likevel hadde man fortsatt en lang vei å gå i kampen om likestilling mellom kjønnene. Som jeg har vært inne på i innledningen, var det særlig «[...] borgerskapets kvinner som var underlagt strenge kjønnsrestriksjoner. Kvinnene ønsket seg stemmerett, utdanning og muligheten til å forsørge seg selv.» (Owesen, 2015, s. 114-117). Dette var ikke forenlig med det borgerlige kvinneidealet som hadde fått gjennomslag i 1800-tallssamfunnet. Dette idealet baserte seg på filosofen Jean-Jacques Rousseaus forestilling om at kvinnen skulle eksistere for å behage mannen. Hun skulle være «[...] kjærlig, øm, myk og oppofrende. Hennes fremste oppgave var å skape et lunt hjem for mann og barn, og hun skulle fylle fritiden sin med å spasere, brodere eller gå på visitter.» (Owesen, 2015, s. 117). Borgerkvinnen ble gjennom store deler av 1800-tallet forventet å holde seg vekk fra næringsvirksomheter, for «den økonomisk aktive borgersken blir avløst av «the angel in the house», en kvinne som viet sitt liv til den hjemlige sfære. [...] De var ladyer kledd i silke som kunne vie seg til familieharmoni, selskapelighet, religion og filantropi.» (Hagemann, 1999, s. 159).

Gjennom hele 1800-tallet var husarbeid det vanligste arbeidet for kvinnene. Med innføringen av handelsretten økte dog antallet kvinnelige næringsdrivende, både gifte og ugifte, i perioden fra 1870 til århundreskiftet. Knut Dørum (2016, s. 265) skriver at disse kvinnene utfordret det rådende kvinneidealet om at kvinnen skulle holde seg hjemme. Innføringen av handelsretten førte også til dels med seg en «ny» kvinnerolle: «Det var kvinner som var økonomisk uavhengige, men deres forretningsvirksomhet var i mange tilfeller en forlengelse

av husmorens plikter.³» (Dørum, 2016, s. 273). Å utgi litteratur har også vært en inngang for kvinner til å tjene egne penger, selv om dette frem til slutten av århundret ofte skjedde anonymt. Til tross for at kvinnene hadde tillatelse til å ta seg arbeid og drive med handel, hadde den borgerlige familieideologien fortsatt sterke røtter i samfunnet. Ut ifra samfunnets syn var det ikke akseptert at borgerkvinner skulle ha lønnet arbeid, for deres «arbeidsoppgave» var å bli gift og ta vare på mann og barn (Owesen, 2015, s. 117). Familiene i borgerskapet hadde også råd til å holde konene hjemme, og det å være en økonomisk selvstendig kvinne fra borgerskapet kunne i verste fall føre til nedgradering i sosial status (Dørum, 2016, s. 265).

3.2. Ekteskap, samliv og seksualitet

Spesielt relevant for tematikken i *Constance Ring* og i Skrams brevvekslinger, er sedelighetsdebattene som foregikk i 1880- og 1890- årene. Her stod Bjørnsons *En Hanske* sentralt i den offentlige og litterære debatten om samfunnets doble seksualmoral. «Hanskemoralen» som Bjørnson kritiserer her, er den ulike seksualmoralen som gjaldt for kvinner og menn. Menn kunne ha utenomekteskapelige forhold, både før og i ekteskapet, mens kvinner ble forventet å vente til ekteskapet var inngått.⁴ Bjørnson mente at kvinnene måtte stille krav om en tilsvarende moral for mennene. Denne ideen fikk lite støtte fra majoriteten av både kvinnene og mennene fra borgerskapet (Owesen, 2015, s. 144). For de borgerlige kvinnene var i realiteten ekteskapet deres eneste mulighet for seksuell utfoldelse. Dog var kvinnen også her underlagt mannlig kontroll. I 1869 utga filosofen John Stuart Mill *The Subjection of Women*, hvor han kritiserte kvinnes posisjon i det borgerlige ekteskapet⁵ (Owesen, 2015, s. 120). Mill ville ha likestilling i ekteskapet, og mente at begge parter måtte være lykkelige for at et samliv skulle fungere. Hans tanker om ekteskapet ble en sentral inspirasjonskilde for kvinnebevegelsen i Norge, og Georg Brandes' oversettelse av verket hadde påvirkning på «det moderne gjennombrudds» forfattere (Hagemann, 1999, s. 196-97). «Mills tanker la grunnlaget for et nytt ekteskapsideal blant de kulturradikale i 1880- og 1890- årene: kameratekteskapet bygd på likestilling og åndelig fellesskap» skriver Gro Hagemann (1999, s. 197). Riktignok stod det borgerlige ekteskapsidealet enda sterkt i samfunnet, så Mills tanker førte ikke til umiddelbare endringer.

³ Dette betydde at kvinnene gjerne kunne drive vertshus, kafeer og frisørsalonger, men eksport og andre virksomheter som kunne føre til stor økonomisk vekst var fortsatt forbeholdt menn (Dørum, 2016, s. 273).

⁴ Selv om det allerede i 1842 hadde blitt innført lov om at all seksuell omgang utenfor ekteskap var ulovlig, gjaldt dette i praksis kun for kvinner. Det var for eksempel allment akseptert at menn kunne oppsøke prostituerte (Sørensen, 1984, s. 28).

⁵ Mill hevdet at mennene hadde full kontroll over ektefellen: «Hun hadde ikke engang lov til å nekte ham samleie uansett hvor voldelig eller urimelig han behandlet henne, og barna deres var juridisk sett *hans*. Kvinner ble oppdratt og formet til å bli ekteskapelige kjæledegger for menn.» (Owesen, 2015, s. 120).

Som kvinne i det 19. århundre hadde man generelt sett høyere status i samfunnet som gift enn som ugift, uansett sosial klasse. Hva sosiale rettigheter angår, hadde man som ugift flere enn om man var gift.⁶ Etter at ekteskapet var inngått var det også forventet at man skulle bli der. Selv om det var praktisk mulig å skilles, var det sjeldent man faktisk fikk en skilsmisse innvilget. Fra og med midten av 1800-tallet skjer det derimot en endring i skilsmissepraksisen, da dette ble: «[...] for alvor politisert med det moderne gjennombruddet og vestrestatens etablering i 1880-årene. En kraftig liberalisering av praksis ble gjennomført fra 1890, med en betydelig økning i antallet skilsmisser som resultat.» (Hagemann, 1999, s. 195). Det var dog ikke fritt frem for å skille seg. Utroskap eller et dårlig forhold var for eksempel ikke aksepterte skilsmissegrunner. De fleste skilsmisser ble innvilget fordi ektefellen var forsvunnet (Hagemann, 1999, s. 195). Selv om man som kvinne fra borgerskapet var forventet å bli gift, var det flere som forble ugifte eller som endte opp som skilt. Hagemann (1999, s. 149) skriver at man for eksempel i byene kunne finne en større andel kvinner som levde i enkelthushold.

⁶ Mens de ugifte fikk full myndighet i 1863, måtte de gifte vente helt til 1888 (Hagemann, 1999, s. 189).

4. Teoretiske perspektiver

For å undersøke hvordan kvinnerollen fremstilles i *Constance Ring* og i Skrams brevvekslinger, vil jeg i tillegg til å bruke den realhistoriske konteksten, basere analysen på Gilbert og Gubars feministiske perspektiver på kvinnelige forfattere og kvinnelige litterære karakterer. Deres teoretiske utgangspunkt henger i stor grad sammen med hva som ble sett på som kvinnelige egenskaper og ikke, og hvordan en kvinne var forventet å te seg ut ifra 1800-tallets borgerskapsideal. For å kunne undersøke fremstillingen av kvinnerollen i Skrams brevvekslinger, og hvilke muligheter brevformen gir henne til å kunne uttrykke seg som kvinne, vil jeg også vie plass til teoretiske perspektiver på brevsjangeren.

4.1. Gilbert og Gubars «The Madwoman in the Attic»

Gilbert og Gubars *The Madwoman in the Attic. The Woman writer and the Nineteenth- Century Literary Imagination* fra 1979, er et banebrytende feministisk teoriverk. Her rettes oppmerksomheten mot britiske og amerikanske kvinnelige forfattere fra den viktorianske perioden, som skrev i en tid hvor kvinner ble undertrykt både i litteraturen og i samfunnet ellers. Gilbert og Gubar tar utgangspunkt i at kvinnelige forfattere, men også kvinnelige litterære karakterer, i stor grad har vært mannlige konstruksjoner. Den mannlige forfatteren som en «gudeliggende» skaper har stått for diskursen og bestemt hvordan skildringen av kvinner skal være (Gilbert & Gubar, 2000, s. 5). Dette har ifølge Gilbert og Gubar (2000, s. 17) ført til at kvinnelige forfattere i stor grad har imitert de kvinnelige stereotypiene som mannlige forfattere har skapt kvinnen om til. Gilbert og Gubar legger frem to ytterpunkter av disse stereotypiene i sitt verk: «Engelkvinnen» og «monsterkvinnen». «Engelen» som en ren og dydig tilrettelegger, og «monsteret» som en selvstendig og utagerende kvinne. Kvinner har av den grunn strevd med å finne sin egen identitet som forfattere, og Gilbert og Gubar viser i sin analyse hvordan de kan bryte med dette mønsteret: «[...] a woman writer must examine, assimilate, and transcend the extreme images of 'angel' and 'monster' which male authors have generated for her.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 17).

Selv om Gilbert og Gubar tar utgangspunkt i angloamerikansk litteratur skrevet av kvinner som Jane Austen og Emily Dickinson, mener jeg at deres perspektiver også kan anvendes på nordiske forfattere som Skram. For Skram befant seg også i en litterær sfære som i stor grad var dominert av mannlige og «store» forfattere som eksempelvis Alexander Kielland, Jonas Lie og Bjørnson.

4.1.1. Kvinnelige forfattere i et patriarkalsk samfunn

Nettopp fordi samfunnet historisk sett har vært preget av patriarkalske normer, har følgelig også litteraturen vært formet av dette. Å være forfatter har vært synonymt med å være *pater familias*, det mannlige familieoverhodet (Gilbert & Gubar, 2000, s. 4-5). For på samme måte som Gud skapte universet, har mannlige forfattere skapt teksten: «In patriarchal Western culture, therefore, the text's author is a father, a progenitor, a procreator, an aesthetic patriarch whose pen is an instrument of generative power like his penis.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 6). Gilbert og Gubar knytter her altså pennen til maskulinitet og mannlig seksualitet, og følgelig har derfor skriving og beskjeftigelse med litteratur blitt sett på som en u-feminin egenskap. Dette står i en forlengelse av mannens aktive rolle i 1800-tallssamfunnet, og kvinnens passive. I og med at det er den mannlige, «gudeaktige» skaperen som har hatt hegemoni over teksten, har det derfor blitt sett på som upassende for kvinner å i det hele tatt prøve å skrive. «If male sexuality is integrally associated with the assertive presence of literary power, female sexuality is associated with the absence of such power» skriver Gilbert og Gubar (2000, s. 8). Ut ifra samfunnsstrukturene overskrider altså kvinnelige forfattere en grense som er gitt av naturen, da de visstnok ikke innehar den kreative kraften som menn har.

At skriving og kvinnelighet heller ikke ble sett på som forenlig med hverandre her i Norden, kommer frem i ett av Georg Brandes' brev til Skram: «[...] som Kvinde og som endnu ikke synderligt forfaren Forfatterinde taler De stundom Hjertets Sprog, hvor man venter Hovedets og De fordrer, troer jeg, af Digteren Noget, hvorom De burde henvende Dem andensteds [...]» (sitert i Skram, 2005, s. 70). Her eksemplifiserer Georg Brandes det Gilbert og Gubar skriver om at pennen har tilhørt mannen: «[...] Writing, reading, and thinking are not only alien but also inimical to 'female' characteristics.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 8). Den kvinnelige forfatteren har blitt forventet å innta en underordnet rolle, og hvis hun nektet å tilpasse seg denne, måtte hun forvente å bli utsatt for sterk kritikk (Gilbert & Gubar, 2000, s. 61-62). Og sterk kritikk fikk Skram for *Constance Ring*, som jeg tidligere har vist. Kvinnene som skrev, var også forventet å innrømme at det de gjorde var galt (Gilbert & Gubar, 2000, s. 61). Derfor spør Gilbert og Gubar seg hvordan kvinnelige forfattere i det hele tatt har kunnet skape tekster. For de kvinnene som *ikke* unnskyldte skrivingen sin, ble sett på som monstrøse kvinner (Gilbert & Gubar, 2000, s. 63). Det er nettopp dette patriarkalske kvinnebildet, kvinnen som enten et «monster» eller en «engel», kvinnelige forfattere har imitert for å kunne skrive:

Authored by a male God and by a godlike male, killed into a 'perfect' image of herself, the woman writer's self-contemplation may be said to have begun with a searching glance into the mirror of the male-inscribed literary text. There she would see at first only those eternal lineaments fixed on her like a mask to conceal her dreadful and bloody link to nature. But

looking long enough, looking hard enough, she would see [...] an enraged prisoner: herself. (Gilbert & Gubar, 2000, s. 15).

For å bryte ut av dette speilet må kvinnelige forfattere erkjenne og forsøke å overskride de overdrevne bildene av «monster- og engelskikkelser» som mannlige forfattere har skapt for henne.

4.1.2. «Engel- og monsterkvinnen»

Det Gilbert og Gubar kaller for «engelkvinnen», innehar karakteristikk som kan knyttes til den ideelle borgerkvinnen. «Engelkvinnen» er uselvvisk, passiv, jomfruelig, sympatisk, tilbakeholden, høflig, moderlig og kjærlig (Gilbert & Gubar, 2000, s. 23). En slik «angel in the house» skulle eksistere for å glede mannen både i det virkelige liv og som litterære karakterer. Derfor har «engelen» heller ingen egen historie som en kvinnelig karakter. Hun skal lytte, tilrettelegge og gi råd til andre: «[...] it is the surrender of her self – of her personal comfort, her personal desires, or both – that is the beautiful angel-woman's key act [...].» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 25). «Engelkvinnen» er selvoppofrende og gir avkall på sine egne ønsker. Hun skal tilrettelegge for at mannen kan leve slik han ønsker; et liv i «significant action», som Gilbert og Gubar (2000, s. 21) skriver.

Det var litterære karakterer med disse egenskapene mannlige forfattere idealiserte på 1800-tallet: «The ideal woman that male authors dream of generating is always an angel [...].» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 20). «Engelen» som det perfekte kvinneidealet har også påvirket kvinnelige forfattere: «[...] the images of 'angel' and 'monster' have been so ubiquitous throughout literature by men that they have also pervaded women's writing to such an extent that few women have definitively 'killed' either figure.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 17). Bildet av kvinnen som en «engel» eller et «monster» har altså gjennomsyret litteraturen i så stor grad at kvinnelige forfattere har adoptert disse stereotypene til sine egne tekster, som en konsekvens av de mannlige, dominerende strukturene. Kvinnen blir dermed ikke en autonom person, hverken som forfatter eller som litterær karakter. For at kvinnelige forfattere skal kunne bryte med disse bildene som de mannlige forfatterne har skapt for henne, må hun «[...] 'kill' the 'angel in the house'» som Virginia Woolf proklamerte (Gilbert & Gubar, 2000, s. 17). Først når den kvinnelige forfatteren undersøker opprinnelsen og egenskapene til denne konstruerte karakteren, kan hun skape sin egen litterære verden. Det handler altså om å ikke lenger fremstå som et konstruert bilde, men å komme frem som et autonomt individ. For å gjøre det, må hun også drepe «engelens» motsetning: «Monsterkvinnen» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 17).

«Monsterkvinnen» står som en sterk motsetning til «engelkvinnen», og innehar det som tradisjonelt har blitt sett på som mannlige egenskaper. «Monsteret» lever et liv i «significant

action», noe som ikke samsvarer med et liv i «contemplative purity», slik kvinnene *skulle* leve (Gilbert & Gubar, 2000, s. 28). Mens «engelkvinnen» lever sitt liv som en støtte for de andre karakterene, er «mosterkvinnen» en historieforteller i sitt eget liv. «Emblems of filthy materiality, committed only to their own private ends, these women are accidents of nature, deformities meant to repel, but in their very freakishness they possess unhealthy energies, powerful and dangerous arts» skriver Gilbert og Gubar (2000, s. 28). Disse monstrøse kvinnene var selviske og seksuelle, noe som gjorde dem til misformede og ekle skapninger. Dette var ikke forenlig med det som ble sett på som feminine egenskaper. «Monsterkvinnen» representerer også kvinnelig autonomi, noe som har skapt frykt hos mennene:

[...] male dread of women, and specifically the infantile dread of maternal autonomy, has historically objectified itself in vilification of women, while male ambivalence about female 'charms' underlies the traditional images of such terrible sorceress-goddesses as the Sphinx, Medusa, Circe, Kali, Delilah, and Salome, all of whom possess duplicitous arts that allow them both to seduce and to steal male generative energy. (Gilbert & Gubar, 2000, s. 34).

Når slike sensuelle og autonome kvinner opp gjennom historien nærmest har blitt fremstilt som skurker, er det ikke uten grunn at kvinner så lenge har undertrykt sin egen seksualitet, skriver Gilbert og Gubar (2000, s. 34). Det gir også en forklaring på hvorfor kvinner selv nærmest har dyrket «engelkvinnen» og etter beste evne prøvd å fjerne det monstrøse.

Den monstrøse skikkelsen har dog ikke utelukkende vært noe man som kvinnelig forfatter prøvde å fortrenge og å distansere seg fra. Selv om de tradisjonelle bildene av kvinnelige karakterer først og fremst har begrenset deres litterære utfoldelse, har «monsterkvinnen» også fungert som en mulighet: «[...] the madwoman in literature by women is not merely, as she might be in male literature, an antagonist or foil to the heroine. Rather, she is usually in some sense the author's double, an image of her own anxiety and rage.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 78). Med «monsterskikkelsen» kunne man som kvinnelig forfatter gjøre opprør mot samfunnet, noe hverken «engelen» eller hun selv var i stand til å gjøre. Hun kunne fylle den monstrøse kvinnen med sitt eget sinne, og gjennom henne skrive om tabubelagte temaer som ellers ikke ville blitt akseptert i samtiden. På mange måter blir også «mosterkvinnen» et bilde på forfatteren selv:

All the nineteenth- and twentieth-century literary women who evoke the female monster in their novels and poems alter her meaning by virtue of their own identification with her. For it is usually because she is in some sense imbued with interiority that the witch-monster-madwoman becomes so crucial an avatar of the writer's own self. (Gilbert & Gubar, 2000, s. 79).

For de mannlige forfatterne er derimot en kvinne som går imot forventningene om at hun skal være passiv og underdanig, kun «terrible objects» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 79).

Selv om monstrøse kvinnekarakterer åpnet for at kvinner kunne skrive frem sitt sinne,

har den mannlige «håningen» av kvinnelig autonomi og kreativitet følgelig også påvirket selvbildet til kvinnene som prøvde seg med pennen (Gilbert & Gubar, 2000, s. 29-30). Ikke bare som kvinnelig forfatter, men også som kvinne ellers i samfunnet, var man *enten* et «monster» eller en «engel». De kvinnelige forfatterne ble «fanget» i disse båsene av det patriarkalske samfunnet: «Whether she is a passive angel or an active monster, in other words, the woman writer feels herself to be literally or figuratively crippled by the debilitating alternatives her culture offers her [...]» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 57). Kvinnestereotypiene som mennene har produsert, skaper en konflikt med kvinnens egen kreativitet og identitet som forfatter. Dette har skapt en enorm angst for kvinnelige forfattere på 1800-tallet, som «[...] struggled in isolation that felt like illness, alienation that felt like madness, obscurity that felt like paralysis to overcome the anxiety of authorship [...]» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 51).

Som tidligere nevnt, er det nødvendig at kvinnene «dreper» både «monsterkvinnen» og «engelkvinnen» for å kunne stå frem som autonome forfattere. Dette må de også gjøre for å slippe unna angsten. Hun må revidere og redefinere de sosiale forutsetningene patriarkatet har satt for henne, for den kvinnelige forfatterens kamp er «[...] not against her (male) precursor's reading of the world but against his reading of her.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 49). Siden kvinnen har vært delt mellom ønsket om å være «trygg» med et liv i stillhet og avhengighet, og ønsket om å snakke høyt og være autonom, kan den selvstendige forfatterinnen «[...] only survive with a sustained double vision.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 162). Hun må sette egne regler for tekstene sine, og skape karakterer som ikke *enten* er «monstre» eller «engler». For å kunne returnere til skriften som et uavhengig subjekt, er hun avhengig av å knuse speilet hvor hun tidligere har sett seg selv gjennom blikket til de mannlige forfatterne (Gilbert & Gubar, 2000, s. 16-17). Fra og med slutten av 1700-tallet kan vi se at enkelte kvinnelige forfattere begynner å bryte med de tradisjonelle bildene av kvinnen, og skriver tekster med sine egne regler (Gilbert & Gubar, 2000, s. 44). Dog var det foreløpig snakk om enkeltforfattere. For selv om det helt klart foregår forhandlinger i den litterære diskursen på 1800-tallet, er den enda ikke likestilt. Det vil være forskjeller i de ulike landene og kulturene når det gjelder hvor stor plass de kvinnelige subjektene har fått.

Som jeg har vært inne på i gjennomgangen av den tidligere forskningen, peker Engelstad og Krane på at Constance er en *todelt* kvinneskikkelse. For dem bryter dermed Skram ut av de stereotypiske bildene av kvinnen som *enten* et «monster» eller en «engel» i *Constance Ring*. Da er det interessant at Garborg og Edvard Brandes ser på Constance som en demonisk og erotisk karakter, for dette er karakteristikk som kan knyttes nettopp til «monsterkvinnen». Jeg vil ta med meg den tidligere forskningen og samtidskritikkens syn på Constances kvinneverole

inn i min analyse, og bruke Gilbert og Gubars perspektiver som teoretisk utgangspunkt for å undersøke *hvordan* Constance kan ses på som en «engelkvinne» og en «monsterkvinne». Gilbert og Gubars betraktninger om den kvinnelige forfatteren vil også brukes i analysen av kvinnerollen i brevvekslingene, sammen med brevteori.

4.2. Teoretiske perspektiver på brevsjangeren

Som jeg har vært inne på i det foregående delkapittelet, skriver Gilbert og Gubar at det er mannen som har hatt hegemoni over teksten. For det patriarkalske samfunnet så ikke på kreativitet som en kvinnelig egenskap. Derimot har skriving av *brev* lenge vært en måte for kvinnen å utfolde seg litterært på. Brevteoretikeren Elizabeth Jane MacArthur poengterer i sitt verk, *Extravagant Narratives* (1990), at «[...] letter writing enabled women to structure their own lives, however briefly, and to create works of art.» (MacArthur, 1990, s. 43). Spesielt viktig har brevene vært for forfattere, uavhengig av kjønn, både når det gjelder å få publisert sine verker og for å diskutere litteratur. Fordi brevsjangeren er kompleks og omfatter mange forskjellige typer brev, vil jeg her benytte meg av John Chr. Jørgensens begrep «brevlitteratur». Brevlitteratur er brev som har blitt *publisert*, slik som Skrams brevvekslinger. Videre kan man dele dette begrepet inn i to kategorier: Autentiske brev og fiktive brev. De fiktive brevene omfatter essays med fiktive mottakere og brevromaner (Jørgensen, 2006, s. 10-11).

Mest relevant i Skrams tilfelle er de autentiske brevene, og da spesielt *private* brev, «[...] som oprindelig var beregnet på én læser, men som senere er blevet trykt af formodet interesse for andre [...]» (Jørgensen, 2006, s. 10). Ifølge Jørgensen oppstår det imidlertid utfordringer når man skal undersøke private brev, og spesielt hvis de er skrevet av forfattere: «Når chatollet åbnes, og den afdøde forfatters breve drages frem, holder vi vejret og venter på afsløringen af de egentlige sandheder. Imens glemmer vi, at brevet i sig selv er en litterær form – og at forfatterbrevet følgelig kan siges at være litteratur i anden potens.» (Jørgensen, 2006, s. 41). I arbeidet med brev som er skrevet av forfattere, dukker det derfor opp en rekke problemstillinger som vi må forholde oss til. Var Skrams brevvekslinger skrevet med henblikk på å senere bli publisert for offentligheten? Og hvordan bør vi egentlig lese hennes korrespondanser? I det følgende vil jeg belyse disse problemstillingene ved å se på hva som kjennetegner brev som er skrevet av forfattere, og hvilke strategier brevskrivere kan bruke for å fremstille seg selv. Dette vil være avgjørende for hvordan jeg senere skal lese Skrams brevvekslinger.

4.2.1. Forfatterbrevet

Jørgensen legger i sin bok *Om breve* (2006) særlig vekt på det han kaller *forfatterbrevet*. Et forfatterbrev kan omfatte alt fra private korrespondanser til ulike forretningsbrev som er skrevet av en publisert forfatter (Jørgensen, 2006, s. 63). Selv om et forfatterbrev kan være av privat art og tiltenkt én mottaker, legger Jørgensen vekt på at slike brev også kan være ment for en offentlighet: «Et forfatterbrev er et litterært udformet brev skrevet af en person, der er sig bevidst, at modtageren ikke alene er den, brevet er stilet til, men muligvis også en fremtidig interesseret, som vil læse brevet som en henvendelse fra forfatteren.» (Jørgensen, 2006, s. 63). Forfattere har altså kunnet skrevet brev ut ifra det hensyn at disse kan leses av et publikum etter deres død, og at de dermed kunne være med på å forme ettertidens syn på deres privatliv og forfatterskap. Dette illustrerer Jørgensens (2006, s. 41) poeng med at forfatterbrev kan være en kompleks sjanger som sjonglerer mellom å ha en dokumentarisk funksjon og en litterær funksjon.

Den fiksjonelle, litterære funksjonen i forfatterbrevene kan komme til syne gjennom språket: «Af et brev skrevet af en forfatter forventer vi en særlig bevidsthed om sproget, stilen, genren og hele meddelelsessituationen.» (Jørgensen, 2006, s. 63). Som en motsetning er privatbrevets språk mer uformelt, og man kan finne metakommentarer, digresjoner og avbrytelser (Jørgensen, 2006, s. 11). Privatbrevet kjennetegnes også ved å bære preg av en intimitet og fortrolighet mellom korrespondentene.

Til tross for at forfatterbrev med større sannsynlighet er skrevet med henblikk på at de kan bli publisert for offentligheten, er det viktig å poengtere at også privatbrev generelt kan inneholde usannheter og konstruerte virkeligheter. For MacArthur ser på *alle* brev som en mediert fremstilling av virkeligheten:

Letters are as much fictional constructions as they are transparent reflections. Letter writers do not merely reproduce the sentiments they feel and the events they observe; they transform them, whether consciously or unconsciously, into written texts whose organization, style, vocabulary, and point of view generate particular meanings. (MacArthur, 1990, s. 118).

Dermed er ikke bare selve språkstilen i brevene noe som kan knyttes til brevenes litterære funksjon. De som skriver brev transformerer hendelser og følelser om til tekster, som følgelig vil gjøre at det skrevne alltid skiller seg fra virkeligheten. Alle brev inneholder altså en eller annen form for stilisering av selvet, og dermed blir grensen mellom autentiske og fiksjonelle brev uklare (MacArthur, 1990, s. 118). Derfor kan det ifølge MacArthur være hensiktsmessig å lese brev med samme tilnæringsmåte som man ville gjort med en fiksjonell brevroman: «Since both ‘real’ and ‘fictional’ letters are at least to some extent mediated constructions, authentic letters cannot necessarily be rejected as nonliterary, [...]. Any correspondence, any

written text, in fact, may be given a literary reading.» (MacArthur, 1990, s. 118). Spesielt nyttig vil det være å lese brev som en *fortelling*. De som skriver brev, konstruerer roller både for seg selv og mottakeren, noe som ofte kommer til syne i brevvekslinger som har vedvart over lengre tid. «They become coauthors of a narrative in which they, or rather epistolary constructions of themselves, also play the leading roles» skriver MacArthur (1990, s. 119).

4.2.2. Brevenes polariteter

Janet Gurkin Altman vektlegger i liket med MacArthur det narrative potensialet brevene har i sitt teoriverk *Epistolarity* (1982). Dette potensialet kommer til uttrykk gjennom fremstillinger av ulike polariteter som jeg/deg, avstand/nærhet og kontinuitet/diskontinuitet (Altman, 1982, s. 186-87). Mest relevant for min undersøkelse av Skrams brevvekslinger er polaritetene Altman kaller for portrett/maske og forfatter/leser. Avhengig av forfatterens hensikt, vil et brev alltid være tenkt som enten et portrett eller en maske (Altman, 1982, s. 186). Om brevet er skrevet som et portrett, vil man kunne se det Jørgensen kaller brevets dokumentariske funksjon. Brevet vil da vise seg som et «portrait of soul» og dermed inneholde oppriktige bekjennelser (Altman, 1982, s. 186). Hvis brevet derimot maskeres av tilslørte motiver, kan det brukes som et slags «våpen» for å oppnå makt eller for å vise seg frem på en bestemt måte (Altman, 1982, s. 186).

Når det gjelder polariteten mellom forfatteren og leseren, knytter Altman (1982, s. 186) dette til hvordan forfatteren av et brev hele tiden bytter på å spille rollen som forteller og som deltaker i fortellingen. Brevskriverne påvirker også hverandres valg av ord og uttrykk, i tillegg til hvordan de velger å skrive frem seg selv og fortellingen. Det Skram skriver til for eksempel Vilhelmine Ullman, vil igjen påvirke hvordan Ullman skriver til Skram. Innenfor denne polariteten trekker også Altman frem motsetningen mellom det private og det offentlige: «[...] as a reflection of self, or the self's relationships, the letter connotes privacy and intimacy; yet as a document addressed to another, the letter reflects the need for an audience [...].» (Altman, 1982, s. 186-87). Det er nettopp slike motsetninger som for Altman danner narrativet i brevvekslinger.

Selv om man godt kan lese ekte korrespondanser som en brevroman, kan en analyse av en autentisk brevveksling og en brevroman aldri bli helt lik. «Analyses of nonfictional texts must always struggle to demonstrate the texts' literarity and thus pay particular attention to patterns and meaning- to metaphor» poengterer MacArthur (1990, s. 124). I tillegg vil rene fiksjonstekster være mer lukket enn ekte brev, fordi brevskrivere hele tiden skriver om nye hendelser for å holde samtalen i gang (MacArthur, 1990, s. 169). Brevene har heller ingen direkte avslutning slik som en roman har, med mindre en av korrespondentene dør.

Brevvekslinger er også mer dynamiske enn fiktive tekster: «The correspondents must disagree sufficiently to maintain a friendship and to be willing to devise ways of resolving the tensions they have created.» (MacArthur, 1990, s. 156). Med en dialog som ikke skal avsluttes, er det derfor viktig med små uenigheter. Og fordi en slik dynamikk hos de skrivende partene er et avgjørende element i korrespondanser, viser også dette hvorfor fortellingen står sentralt i lesinger av brev.

Brevsjangerens mulighet til å veksle mellom å ha en dokumentarisk og en litterær funksjon kan ha påvirket hvordan Skram har skrevet frem kvinnerollen i brevene. Perspektivene som er gjort rede for i dette delkapittelet vil derfor ligge til grunn for min lesning av Skrams korrespondanser, og for å se på hvilke muligheter brevsjangeren gir henne til å kommentere kvinnerollen.

5. Tematiske analyser av Skrams brevvekslinger

Utdragene fra brevvekslingene som jeg har valgt å inkludere i analysen, illustrer en fremstilling av kvinnerollen ut ifra temaene økonomi og karriere, samliv, ekteskap og ekteskapsbrudd og seksualitet og seksuell dobbeltmoral. Jeg vil inkludere utdrag fra alle Gartons fem brevsamlinger, men det er brevvekslingene mellom Amalie og Erik Skram som vil tillegges mest vekt, da det er her Amalie Skram i størst grad kommer inn på de temaene jeg skal undersøke. For som Det Danske Sprog- og Litteraturselskab skriver om deres korrespondanser: «De to udkæmper hele sædelighedelighedsfejden i deres breve [...]» (sitert i Skram, 2002a, s. 7).

For å kunne bruke Skrams brevvekslinger i en sammenligning med *Constance Ring*, vil jeg starte med å klargjøre hvordan jeg leser hennes brevvekslinger. Deretter kommer de tematiske analysene, hvor jeg først undersøker hvordan kvinnerollen fremstilles ut ifra temaene økonomi og karriere, før jeg går videre til å behandle dette ut ifra emnene samliv, ekteskap og ekteskapsbrudd. Til sist analyserer jeg kvinnefremstillingen ut ifra temaene seksualitet og samtidens seksuelle dobbeltmoral.

5.1. Autentiske privatbrev eller brevromaner?

For å begrunne hvordan jeg vil lese Skrams brevvekslinger, vil jeg starte med å trekke frem Hansson og Messicks bemerkninger om hennes bruk av smiger i sine brev til de ulike forleggerne. Dette finner jeg også eksempler på i Skrams brevvekslinger med forfatterkollegene, som vi kan se i ett av brevene til Georg Brandes: «At de, foruden alt det andet, også har et så elskværdig naturel [...] som alting tyder hen på, er et væderkvægende vidnesbyrd om hvor herligt et menneske dog kan være.» (Skram, 2005, s. 72). På samme måte som at Skram kan ha vært ute etter å skaffe seg fast forlegger, kan det tenkes at hun i dette brevet var ute etter å knytte bånd til Brandes som litteraturanmelder. Ved å fremstille seg så smigrende og elskverdig i disse brevene, er det høyst sannsynlig at hun kan ha hatt skjulte baktanker med denne skrivestilen. Dette taler for at Skram kan ha skrevet enkelte av brevene sine kamuflert av det Altman kaller for en maske. Som både Hansson og Messick og Garton er inne på, kan Skram også virke direkte og frekk i sin skrivestil. Det kan vi blant annet se i flere av hennes brev til Frederik Hegel:

Det må være, at personer og firma går i ét for ham⁷, for at han har forkjærlighed for personen (eller personerne rettere) i firmaet, *det* kan jeg forstå, men sandelig ikke at han har noget tilovers for det Gyldendalske forlag, som forlag betragtet. Jeg for min del skal ha imod det, og være sint på det for os begge herefterdags. (Skram, 2010, s. 48).

⁷ Erik Skram.

Skram har lite å tjene på å skrive på denne måten til Gyldendals forlagssjef, men mye på å fremstille seg som en høflig og kjærlig forfatterinne. Dette forsterker argumentet om at hennes smigrende skrivestil skjuler seg bak en maske. Skram kan ha skrevet dette som et slags «våpen» for å få utgitt *Constance Ring* hos Gyldendal. Når Skram derimot ikke får det slik hun vil, og dermed blir mer ufin i måten hun skriver på, kan brevene heller komme frem som oppriktige bekjennelser. Da blir brevet heller tiltenkt som et portrett. Det ser altså ut til at Skram i stor grad veksler mellom å skrive brevene som masker og portretter etter hvilken kontekst hun skriver i.

I de brevene jeg har valgt ut for å belyse Amalie Skrams fremstilling av kvinnerollen, ser det dog ut til at disse er skrevet som portretter. Det er blant annet gjennomgående for brevvekslingene at hun skriver om sine hverdagsproblemer. Refleksjoner om at Erik Skram er utro, helseproblemer og økonomiske bekymringer dukker flittig opp i alle brevsamlingene. Fraser som «jeg vilde så forfærdelig gjerne ha 200. kr som forskud på den bog, jeg holder på med [...]» (Skram, 2010, s. 148) er fremtredende i korrespondansene med alle forleggerne. Amalie Skram fremstiller seg nok oppriktig i disse brevene, spesielt med tanke på at hun også oppgir grunnene til at hun ofte ber om forskudd. Hun skriver i et brev til Paul Langhoff: «Sagen er imidlertid den at vi i sommer har fåt en del aldeles uventede udgifter, der har generet os noget.» (Skram, 2010, s. 104). At dette er et sant utsagn, kan bekreftes ved at Amalie og Erik Skram på samme tid skriver til hverandre om deres økonomiske problemer.⁸ Selv om formålet med å be om forskudd er å skaffe seg penger, kommer nok Amalie Skram med oppriktige bekjennelser. Siden dette virker å være tilfellet for de fleste brevene jeg har valgt ut for å undersøke hvordan kvinnerollen fremstilles, velger jeg å lese brevene som autentiske portretter.

Garton er i sin artikkel inne på om Amalie og Erik Skrams brev var tenkt som en utgivelse: «Hadde Amalie og Erik noen gang tenkt seg at brevene deres skulle bli utgitt? Det virker ikke sannsynlig; begge to skrev fritt og uhemmet om sine følelser og opplevelser.» (Garton, 1997, s. 62). Dette gjør at Amalie Skrams brevvekslinger med Erik Skram kan knyttes til privatbrevets intime og fortrolige karakter. Noe jeg mener taler for at resten av brevvekslingene heller ikke var tiltenkt et publikum, er «sladderer» og de direkte ufine bemerkningene hun kommer med i enkelte brev. Dette kan vi se i ett av Skrams brev til Ullman: «Nu kommer jo Brandes op og holder foredrag [...] Og så er han så liden, så liden, rigtig en snusket fyr, en sladdermund, smålig og upålidelig [...] (*Det om B. må de ikke sige til alle.*)» (Skram, 2005, s. 57-58). Det er nok usannsynlig at Skram ville at dette skulle komme ut til et publikum, siden hun eksplisitt ber om at det hun skriver ikke skal bli snakket om.

⁸ Amalie Skram skriver blant annet til Erik Skram på samme tid: «Pengene går forresten som fyrstikker. Jeg gruer for den dag, da jeg må skrive og sige; nu har jeg ikke flere.» (Skram, 2002c, S. 239).

Garton peker imidlertid også på at Amalie og Erik Skrams brevvekslinger kan sees på som en slags romanfortelling: «Selv om de nok ikke hadde planlagt det slik, kan disse etterlatte brevene godt stå ved siden av begge forfatteres skjønnlitterære og journalistiske skrifter, [...] og som kjærlighetsroman.» (Garton, 1997, s. 63). Likevel skriver Garton i forordet på *Elskede Amalie*:

[...] brevene inneholder også mye annet som gjør dem til en rikholdig kilde ikke bare for lesere som er interessert i de to forfatterne, men også for andre som søker opplysninger om den politiske, kulturelle utviklingen som fant sted i Norge og Danmark i de to siste årtiene av det 19. århundre. (Garton sitert i Skram, 2002a, s. 16).

Her ser vi at Amalie Skrams brev både kan ha en litterær og en dokumentarisk funksjon. Denne tosidigheten ved brevene illustrerer Jørgensens (2006, s. 63-64) vektlegging av at man bør være like kritisk i lesningen av en forfatters brev, som man ville vært i en lesning av deres skjønnlitteratur. For *språket* i enkelte av Amalie Skrams brev minner oss på at det nettopp er forfatterbrev vi leser. Vi kan finne en del metaforbruk i brevene, som vi kan se ved bildene Amalie Skram bruker når hun skal beskrive hvordan det vil være for henne å inngå ekteskap med Erik Skram: «Jeg vil give mig over, og lade mig synke, og jeg synker bedst og dybest i et sådant ægteskap.» (Skram, 2002a, s. 499). Riktignok ser det ut til at de fleste brevene jeg inkluderer i min analyse, kjennetegnes av privatbrevets språk. Dette kan vi se ved digresjonene og avbrytelsene i brevene: «Jeg forstår jo godt at vi må være enige om alt, men at vi skal være nødt til at blive så fordægtige! 14de om aftenen. Jeg fik ikke noget brev i dag [...].» (Skram, 2002a, s. 238).

Tatt i betraktning språkstilen, og at de fleste brevene jeg har valgt ut for min analyse av kvinnefremstillingen ser ut til å ha blitt skrevet som portretter, vil jeg lese Skrams brevvekslinger i sin helhet som autentiske privatbrev. Dog med en visshet om at vi i brevene har å gjøre med en *fremstilling* av forfatteren, som vi kan se ved at Skram enkelte ganger kamouflerer sine intensjoner med en maske.

5.2. «Sit eget arbeides brød»

Ut ifra Rousseaus kvinneideal var borgerskapets kvinner forventet å bruke tiden sin på å stelle med mann og barn, avlegge visitter og å gjøre husarbeid. Kvinnene skulle først og fremst holde seg hjemme, og vekk fra betalt arbeid. Nettopp fordi Amalie Skram jobbet som forfatter store deler av sitt liv, går hun imot det borgerlige kvinneidealet. I brevene fremstår hun dog som delt mellom å være en klassisk borgerlig kvinne som lever av sin eksmann og ektemann, samtidig som hun også i stor grad både ønsker og er ansvarlig for egen økonomi og karriere. For å undersøke hvordan kvinneverollen blir fremstilt i brevvekslingene i et økonomisk og

karrieremessig henseende, vil jeg starte med å trekke frem ett av brevene Amalie Skram skriver til Erik Skram tidlig i deres forhold. Hun skriver at hun ikke lenger vil leve av pengene til eksmannen, August Müller: «Så er også det med hans penge som jeg nævnte sidst. Du kan begribe det ikke er behagelige penge at leve på. Det vil jo bringe en ganske annerledes styrkende følelse at gå om dagene og spise helt sit eget arbeides brød.» (Skram, 2002a, s. 455). Dette sitatet gjør rede for en av grunnene til at Amalie Skram plutselig har bestemt seg for å flytte til Amerika. For der, som hun senere skriver «[...] indta' er en kvinde en medborgerlig stilling, og ses ikke på som en der må være gift for at være noget.» (Skram, 2002a, s. 455-56). Amalie Skram har lyst til å tjene egne penger, ikke å bli forsørget av en ektemann slik det var forventet.

Amalie Skram skriver også til Erik Skram at de skal være *sammen* om å forsørge husholdningen: «Det er ikke dig, som skal forsørge mig, det er to kammerater som slår sig sammen og arbeider i fællesskab. Det er, tror jeg næsten, borgerlig talt, den eneste fornuftige basis for et ægteskab, [...]» (Skram, 2002a, s. 515). Her går hennes forestillinger i retning av Mills ekteskapsideal, altså ekteskapet som et likestilt vennskap. Jeg vil dog trekke frem at Amalie og Erik Skram her virker å leve i en slags «brevromanse», for tanken om å «spise helt sit eget arbeids brød» ser det ut til at hun måtte oppgi. Selv om det er Amalie Skram som selv ber forleggerne om lån og forskudd på honorarer, kan det ut fra brevene se ut som at det er Erik Skram som er hovedforsørger i deres husholdning. Når hun reiser ut på sine mange arbeidsreiser, må hun ofte be sin ektemann om penger: «Jeg har brugt mine penge op [...] Du må gi mig et par kroner i morgen når Du kommer.» (Skram, 2002c, s. 201). Selv om hun ikke går hjemme som den borgerlige idealkvinnen, «the angel in the house», som sysler med barn og hjem, virker hun ikke å være økonomisk uavhengig. Til tross for at Amalie Skram tjener penger selv, passer hun ikke inn i det Dørum skriver om den «nye» kvinnerollen som begynner å dukke opp fra og med 1870-årene. For Amalie Skrams arbeid var ikke en forlengelse av husmorspliktene, hun var en del av den marginale gruppen av kvinner som faktisk tjente noen kroner på å skrive.

Hansson og Messick (2003, s. 145) er i sin artikkel inne på at Skram tar ansvar for sin økonomiske fremtid og karriere når hun flittig skriver brev med ulike forleggere. Dette ser jeg også at hun gjør i brevvekslingen med sine forfatterkolleger. Hun driver her en slags «brevkampanje» for å skaffe seg forfatterstipend, og hun virker ikke redd for å spørre sine mannlige kolleger om en anbefaling: «Vil De altså bevise mig den godhed at skrive mig nogle anbefalende ord, og sige De synes, der med rette burde kunne tages hensyn til mig ved en sådan uddeling [...]» (Skram, 2005, s. 100). Dette skriver hun til Georg Brandes, men jeg har funnet

nesten identiske anmodninger i brev til Sophus Schandorph og Jonas Lie.⁹ Skram legger til i disse brevene at hun sikkert ikke kommer til å få stipendet, men i brevet til Schandorph skriver hun at hun likevel søker «[...] fordi jeg *burde* få det.» (Skram, 2005, s. 321). Selv om Skram fremstår som relativt ydmyk når hun ber om disse anbefalingene, innrømmer hun iallfall *ikke* at hennes beskjefdigelse med skriving er en overskridelse. At hun bedriver en såpass «dristig» aktivitet sett fra ut ifra borgerskapsideologien, uten å i det hele tatt unnskyldes sitt forfatterskap, gjør at hun i disse brevvekslingene fremstilles som en monstrøs kvinne. Dette skal jeg nå gå nærmere inn på.

Istedenfor å beklage forfatterskapet, forsvarer Skram jevnlig sine tekster i brevvekslingene. Dette kommer spesielt godt frem i ett av brevene til Ullman:

Hermed min bog [...] Bogen er sandfærdig, så vederstyggelig den endog er. Den kom ikke hos Hegel fordi han vilde ha mig til at stryge, hvad jeg ikke på nogen måde vilde. Hellere brænde hele grejen end stryge en eneste sætning [...] Aviserne kommer at skjælde og skribe som aldrig før. Den blir stemplet som den væmmeligste og skandaløseste bog i nord. Men det bryr jeg mig ikke om. (Skram, 2005, s. 47).

Skram står fast ved å skrive *Constance Ring* slik hun selv vil ha den, og hun er klar over at romanen ikke kommer til å bli akseptert av anmelderne allerede før den har blitt utgitt. Hun er jo tross alt en kvinne: «Jeg tror det stikker noe i at jeg bare er en kvinne [...] Du kan ikke ta mine bøker på samme vis, som du tar menns. Det skulle bare vært en mann som hadde skrevet S.G. Myhre!» skriver Skram (2005, s. 162) til Garborg. Skram er i stor grad klar over at hun er fanget i «monsterbildet» av det patriarkalske forfattersamfunnet hun er en del av, for som hun skriver: «Naturen har gjort et stort misgreb ved ikke at gjøre mig til en mand.» (Skram, 2005, s. 119). Og nettopp at Skram virker å være så klar over at det ikke er i hennes «natur» å skrive, kan ha virket inn på hennes identitet som forfatter.

Som jeg har vært inne på i gjennomgangen av Gilbert og Gubars perspektiver, påvirket mennenes nedvurdering av kvinnelige forfattere deres selvbilde. Som følge av dette, har de kvinnelige forfatterne utviklet en *angst* for å skrive. Dette kommer tydelig frem i Amalie Skrams brevvekslinger gjennom årenes løp. Hun klager jevnlig til Erik Skram over at hun ikke får til å jobbe med sine bøker, selv om hun til og med har reist bort fra husholdningen for å gjøre nettopp dette: «Idag har jeg havt voldsom anfægtelse for mit arbejde igjen.» (Skram, 2002c, s. 144), «Jeg sidder her om dagene time efter time med blyanten i hånden og papiret foran mig og bare græmmer mig [...].» (Skram, 2002c, s. 204). Hvorvidt det at hun ikke klarer

⁹ Skram skriver til Schandorph: «Jeg har en tjeneste at be Dig om, Schandorph. [...] Vil Du skrive mig en anbefaling? Sige at Du synes jeg har vist så meget talent at jeg med rette burde komme i betragtning ved den lejlighed?» (Skram, 2005, s. 321). Og til Lie: «Ja, det er bøn om at De skal skrive mig en anbefaling og sige at jeg efter Deres skjønn burde komme i betragtning ved den lejlighed.» (Skram, 2005, s. 411).

å skrive har å gjøre med hennes nerveproblemer skal jeg ikke spekulere i, men jeg vil nevne at hun også dro på disse arbeidsturene for å få bukt med sin psykiske helsetilstand.¹⁰ Det ser ut til at Amalie Skram uansett mangler arbeidslyst, og at hun heller gjør det man kan se på som «korrekte» kvinnelige sysler ut ifra borgerskapsideologien. Amalie Skram skriver med jevne mellomrom at hun drar på visitter til venner og familie¹¹, er i selskaper og kjøper seg «[...] garn til strømperne, frimærker, hattenål, gummibånd hægter og brevpapir.» (Skram, 2002c, s. 54). Hun fremstår i disse brevene som mer i takt med borgerskapets idealkvinne, men ikke helt i den forstand at dette gjør henne til en «engelkvinne». For hun drar på arbeidsturer først og fremst for å *skrive*. Samtidig lar hun ektemannen bli hjemme med deres datter.¹² Her vil jeg trekke frem Gartons bemerkninger om Amalie og Erik Skrams skiftende kjønnsroller. For her virker det som at vi ikke har å gjøre med en kvinne som er selvopppfordrende, men en kvinne som lever i et samliv som går mot å være mer «moderne» enn det som var vanlig mot slutten av 1800-tallet. Kjønnsrollene virker i brevvekslingene å være snudd om: Konen kan dra ut for å jobbe, mens mannen kan bli hjemme med barnet. Og dette støtter Erik Skram: «Hvis Du i den Stemning, Artiklen frembragte, har ment, at Du ikke vilde gøre det påbegyndte Arbejde færdigt, så håber jeg dog, at kommer Tid, kommer Råd.» (sitert i Skram, 2002c, s. 185).

Selv om Skram fortsetter å skrive til tross for motstand, er det tydelig at hun etter flere år med sterk kritikk er *lei* av at hun ikke blir anerkjent i samme grad som sine mannlige kolleger: «Det er temmelig nedslående for mig at erfare at arbejder af en begynder som Gabriel Finne vurderes omtrent dobbelt så højt som mine» skriver Skram (2010, s. 91) til Langhoff. Som nevnt i gjennomgangen av Hansson og Messicks artikkel, ser de en forfatterinne som blir atskillig mer villig til å endre skrivemåte for å få utgitt litteraturen sin. Jeg har tidligere vist i dette delkapittelet at Skram ikke var villig til å «stryge en eneste sætning» i *Constance Ring* i 1885. Da er det interessant at hun senere er tilbøyelig til å skrive mer etter forleggerens ønsker:

Deres ord til Skram om så meget som muligt at fly de 'vovede' emner, skal jeg lægge mig *alvorligt og inderligt* på sinde [...] Jeg synes jeg aldrig kan være sand og samvittighedsfuld nok. [...] Men jeg *skal* bli bedre end jeg har vært. Det lover jeg dem. Og når nu manuskriptet er færdigt, skal De læse det og udpege de stygge steder, og da skal jeg rette og forandre så vidt muligt. (Skram, 2010, s. 200).

¹⁰ Når Amalie Skram er på en av disse turene skriver Erik Skram til sin kone: «[...] Husk min Ven, at Du er i Norge først og fremmest for dine Nerves Skyld, og at det er dem Du skal bringe tilbage i udmærket Forfatning.» (sitert i Skram, 2002c, s. 16).

¹¹ Amalie Skram skriver blant annet til Erik Skram: «Jeg spiste sammen med dem og Hejbergs på Grand 3 dager.» (Skram, 2002c, s. 28).

¹² Vi kan se at Erik Skram er hjemme og tar vare på deres felles barn, som blir referert til som «småen», ut ifra hans brev til Amalie Skram: «Imorges tilstod Småen, at hun længtes meget efter Mamma [...]» (sitert i Skram, 2002c, s. 334).

Dette eksempelet er også Hansson og Messick inne på, som jeg har vist i delkapittelet om den tidligere forskningen på Skrams brevvekslinger. Skram vil skrive sannheten frem, men dette kommer i konflikt med å faktisk få utgitt det hun skriver. Skrams kvinneverole i et karrieremessig henseende eksemplifiserer i stor grad det Gilbert og Gubar skriver om at kvinnens ønsker har vært todelt: Et liv i stillhet, som sikrer at hun får utgitt bøkene sine, og et autonomt liv, som gjør at hun kan få frem det hun virkelig vil skrive om. Som kvinnelig forfatter passer ikke Skram inn i «båsene» det patriarkalske samfunnet har puttet kvinnene inn i. «[...] A woman writer does not 'fit in'. [...] she seems to be anomalous, indefinable, alienated, a freakish outsider» skriver Gilbert og Gubar (2000, s. 48). For med sitt forfatterskap er Skram nettopp en «outsider», siden hun hverken er en hjemmeværende borgerkvinne eller en næringsdrivende kvinne. Det er dog interessant at det ser ut til at hun likevel er villig til å ta seg annet arbeid: «Jeg vil ikke lenger ta tiltakke med det honorar begynnerne får, ja ikke *det* engang får jeg [...] I mellemtiden vil jeg så søge at skaffe mig andet arbejde [...].» (Skram, 2010, s. 97). Her ser vi ikke lenger den manglende arbeidslysten. Selv om Skram fremstilles som en kvinne som etter hvert gir etter for de mannlige forleggenes ønsker, virker hun også å være en kvinne som er i opposisjon til det. Hun kan ikke akseptere at det skal være forskjell på henne som en kvinnelig forfatter og de mannlige forfatterne.

5.3. «Den kolde sphinx»

I alle de utvalgte brevvekslingene er diskusjoner om ekteskap, samliv og skilsmisse sentrale temaer. Og fordi en kvinne fra borgerskapet ikke bare var forventet å bli gift, men også å forbli det, anser jeg det som et nødvendig tema å diskutere for å undersøke hvilken kvinneverole som kommer frem i brevvekslingene. Amalie Skram skilte seg fra sin første ektemann, og levde deretter i et noe turbulent avstandsforhold med Erik Skram før de til slutt giftet seg. Skilsmissen med Müller blir brakt opp i flere av hennes brev, og spesielt i brevene til Erik Skram:

Dengang jeg stod ved mit livs egentlige 'enten, eller' da jeg vilde fra mit ægteskab, var jeg gået min vei, om det så havde været på den pureste fattigdoms vilkår. Der er ingen tvil om det. Det blev også stillet mig for øie som et skræmmebillede, at jeg vilde få så lidet at leve for, og at jeg vilde komme til at måtte føre et yderst nøisomt liv. Det vidste jeg også var sandt, men det rokkede mig ikke. (Skram, 2002a, s. 426).

Her fremstiller Amalie Skram seg selv som en autonom kvinne som hverken har brydd seg om at en skilsmisse fører til fattigdom eller et «[...] bombardement at stå for [...]» (Skram, 2002a, s. 299). Etter min oppfatning virker hun nesten litt stolt over at hun gikk vekk fra sitt ekteskap. At Amalie Skram her går imot borgerskapsnormen om å være en gift hustru, gjør henne igjen til en slags «outsider» i borgerskapsmiljøet. For selv om det var mulig etter loven, var det ikke sosialt akseptert. Ekteskapet med Erik Skram gikk til slutt også denne veien, men om dette

skriver hun med en mer unnskyldende tone til Jacob Hegel: «Jeg husker at Deres hustru [...] sa: 'Det er dog græsseligt at skilles *to* gange [...]» Og jeg var så inderligt enig med hende. Men nu er jeg i samme tilfælde, som Ingeborg den gang, og jeg ber gjennom Dem Deres hustru ikke at dømme.» (Skram, 2010, s. 2018). Her ser vi en fremstilling som i stor grad skiller seg fra den «stolte» kvinnen som valgte å skilles fra Müller. Jeg vil trekke frem polariteten mellom forfatteren og leseren når det gjelder disse sitatene. Som jeg har vært inne på tidligere, skriver Amalie og Erik Skram ganske åpent og fritt til hverandre i deres brev til hverandre. Følgelig vil det derfor være naturlig for Amalie Skram å føle at hun kan gjøre rede for sine oppriktige meninger i deres brevvekslinger. I brevene til forleggeren Jacob Hegel, tolker jeg det som at de virker å ha et mer profesjonelt forhold. Derfor vil Skrams måte å skrive seg selv frem på også være mer beskjeden.

I brevvekslingene jeg har valgt ut, skriver Amalie Skram for det meste negativt om ekteskapet som sosial institusjon. Amalie Skram ser ut til å være så sterkt imot å gifte seg på nytt, at hun skriver til Erik Skram: «[...] (siden nu denne dumme gifting er den eneste form hvorunder vi kan leve sammen) så bør vi sige hinanden farvel.» (Skram, 2002a, s. 330). Hun virker også klar over at denne meningen ikke er særlig akseptabel: «Man finder det formodentlig usandsynligt at jeg ikke skulde ønske at gifte mig, [...]» (Skram, 2002a, s. 455). Det som dog er interessant i min undersøkelse av hvordan kvinnerollen fremstilles i brevene, er hvor ukjærlig og krass Amalie Skram virker å være i enkelte brev til Erik Skram. Som jeg har vært inne på i gjennomgangen av Gartons artikkel, er det Erik Skram som virker å ta rollen som den kjærlige og ømme parten i brevvekslingene. Amalie Skram kommer derimot jevnlig med beskyldninger om utroskap, og fraser som «Det er *ganske* og *aldeles* sikkert og vist, at jeg *aldrig* i *livet* giver dig nogen ring. Hvis du nogensinde kommer til at bære ring no 4, så er det ikke fra mig du har fået den» (Skram, 20002a, s. 284), dukker stadig opp. Erik Skram kommenterer også hennes kalde fremtoning: «Er Du koldsindig vil [...] jeg begynde vort ægteskabelige Samliv med at banke Dig.» (sitert i Skram, 2002b, s. 338). Selv om han virker å være støttende i Amalie Skrams virke som forfatter, har han også en forventning om at hun skal være en kjærlig og øm hustru: «[...] Du siger, Du elsker mig. For mig betyder det Ord, at man vil give et Liv fuld af Godhed, Omsorg, Ømhed, Hensyn til den, som Ordet er hevendt til [...]» (sitert i Skram, 2002c, s. 309). Dette er karakteristikk som i stor grad kan knyttes til «engelkvinnen», altså en høflig og kjærlig kvinne. Akkurat her opprettholder Erik Skram det borgerlige idealet om hvordan en kvinne skal være.

Amalie Skram går derimot flere ganger imot Erik Skrams formaninger om at hun må endre seg: «Du får virkelig lære at tage mig som jeg er, og fremfor alt mine udtalelser for det

de ere, ellers blier følgen at jeg sammen med dig synker ned til en forstokket stumhed [...]» (Skram, 2002b, s. 92). Hun vil holde fast ved sine egne meninger, ikke la seg føye til et liv i passivitet, slik hun ut ifra borgerskapsidealet skulle. Men også her virker Amalie Skram å være todelt. Hun kommer gjennomgående med lovnader om å endre sin væremåte: «Jeg tror det vil bli roligere mellom os herefterdags – jeg mener, *jeg* vil bli roligere.» (Skram, 2002b, s. 481). Dette er dog noe hun virker å ha sterk motstand for: «Al min ret til nogetsomhelst er borte og jeg føler en trykkende genance for Dig. Det er deri forandringen består, jeg er bleven til en, som generer sig for Dig» skriver Amalie Skram (2002b, s. 481-82) i samme brev. Kvinnebildet som fremstilles her er ambivalent. I sin selvframstilling skifter Amalie Skram mellom å ville være føyelig mot sin mann, og å ville være en autonom kvinne som står opp for sine egne meninger. Men selv om hun virker villig til å forandre seg, har hun også en sterk bevissthet om at hun gir etter for Erik Skrams ønsker. Og det plager henne. Dette kan fortelle oss at Amalie Skram erkjenner at det er samtidens samfunnsstrukturer som hindrer henne fra å kunne stå opp for sin selvstendighet.

Et interessant sitat hva Amalie Skrams harde fremtoning angår, er hennes bemerkninger om at hun har vært som en «sfinks» mot Erik Skram i deres brevvekslinger: «Du er en tussegut som slet ikke forstår den vindunderets hemmelighed, som har gjort mig splinterny, helt til en anden end den kolde sphinx jeg før var.» (Skram, 2002a, s. 469). Her referer hun sin oppførsel til den monstrøse «sfinksen» som Gilbert og Gubar selv bruker som eksempel på en «monsterkvinne». Dette mener Amalie Skram at hun nå skal gå bort i fra, til tross for at hun i brevene fortsetter å virke som en slags «sfinks» sett ut ifra borgerskapsideologien. Satt på spissen, kan det tolkes som at hun i dette sitatet adopterer den borgerlige forestillingen om hvordan en kvinne skal være, og at hun dermed vil fjerne det patriarkatet ser på monstrøse egenskaper. Ut ifra senere brev, fortsetter dog Amalie Skram å fremstå som en «sfinks». Selv om hun endrer skrivemåte og meninger enkelte ganger ut ifra hva Erik Skram ber henne om, fortsetter hun å stå opp for sin egen autonomi. Hun fremstilles ikke som en «engelkvinne» i den forstand at hun er passiv og høflig, for hun gir seg ikke med å stå opp for seg selv: «[...] og Du kan ikke finde Dig i min Opførsel. Naturligvis. [...] Jeg kan ikke bli hos en mand der råber 'ud med Dig skidne madam, så jeg slipper at se Dig!' [...] Jeg vil hverken ha nåde eller medlidenhed eller pligt af Dig.» (Skram, 2002b, s. 501).

Før jeg går videre til å se på kvinneframstillingen ut ifra temaene seksualitet og samtidens seksuelle dobbeltmoral, vil jeg vie Skrams tanker om sin egen morsrolle oppmerksomhet. I ett av brevene forteller Erik Skram om sin egen mor og hennes syn på ekteskapet: «For hende har 'Kjærlighed' i Grunden aldrig haft anden Form end den mellem

Forældre og Børn [...] hun kan til syvende og sidst ikke forstå [...] når Talen er om Kjærlighed mellem Mand og Kvinde.» (sitert i Skram, 2002b, s. 15). Ett av vilkårene for skilsmissen med Müller var at dersom Amalie Skram ble gift på nytt, måtte hun gi fra seg barna sine.¹³ Dette klarer ikke Erik Skrams mor å forstå. I svaret på dette brevet fra Erik Skram skriver Amalie Skram:

Jeg siger som 'Nora'¹⁴, rigtignok i en hel anden forstand og ud fra andre forudsætninger: 'jeg tror at jeg er først og fremst et menneske' - og dernæst mor for mine gutter. Jeg har i så mange år levet [...] med min livsplan lagt udelukkende på dem, - nu er tiden kommen at jeg skal få leve lidt for mig selv [...]. (Skram, 2002b, s. 22).

Hvor Erik Skrams mor eksemplifiserer den borgerlige ekteskapsmoralen om at en kvinne ikke bare skal leve for sin ektemann, men også for sine barn, står Amalie Skram derimot imot dette. Hun vil leve for seg *selv*, ikke tilrettelegge for andre. Dette gjør at hun beveger seg langt vekk fra borgerskapsideologiens idé om kvinnen som en «angel in the house». Barna er ikke det eneste for Amalie Skram, for hun vil også leve et liv etter egne ønsker. Erik Skrams mor er et godt bilde på hvordan en borgerfrue bør tenke og oppføre seg. For som Erik Skram skriver, er det ikke bare at Amalie Skram er villig til å forlate barna sine moren ikke skjønner, men også de seksuelle aspektene ved ekteskapet: «Det er altså den erotiske Side af Ægteskabet, der alle sine Dage har været hende en lukket Bog.» (sitert i Skram, 2002b, s. 15-16). Et ekteskap for en borgerlig kvinne innebærer ikke å leve ut sin seksualitet.

5.4. «Men mænd er ganske vist anderledes her end kvinder»

I brevvekslingene skriver Amalie Skram flittig om sine meninger rundt samtidens seksualmoral. Dette diskuteres spesielt med Erik Skram, som jeg nevnte innledningsvis i dette kapitlet. Erik Skrams meninger om samtidens sedelighetsmoral kommer frem i ett av brevene hvor han også forteller Amalie Skram om sitt forhold med en tidligere elsker: «[...] vi Mænd-det er så Amalie, på meget få Undtagelser nær [...] har lært fra 14-15 Års Alderen at leve ukysk, og at det dæmrer truende for mig som noget rent fysisk ondt, der vilde komme over mig og gøre mit Sind uklart.» (sitert i Skram, 2002a, s. 74). Erik Skram fremstiller her samtidens rådende oppfatning om at menn både kan og bør ha utenomekteskapelige, seksuelle forhold. Amalie Skram virker heller å skrive frem en oppfatning lik Bjørnsons «hanskemoral», for som hun skriver til Julie Hegel: «Men istedetfor at [...] stille et strængere krav til sig selv, så prædiker de fuld frihed for kvinden, tar ordet for absolut ligestillethed, [...] Jeg tror det er mit *had* til

¹³ Dette skriver Amalie Skram om til Erik Skram: «Som betingelse for at jeg skulde få beholde begge gutterne blev sat at jeg ikke skulde gifte mig igjen, og hvis jeg alligevel gjorde det, skulde både gutterne og de penge som var udset til os, falde tilbage til ham.» (Skram, 2002a, s. 329).

¹⁴ Amalie Skram referer her til Nora Helmers sitat fra Henriks Ibsens *Et Dukkehjem*.

denne nye lære, som i sidste instants har bragt mig til at skrive min bog.¹⁵» (Skram, 2010, s. 41).

Selv om Amalie Skram også legger frem dette synspunktet jevnlig til Erik Skram, ser det ut til at hun enkelte ganger gir etter for hans meninger og «aksepterer» hans dobbeltmoral: «Men mænd er ganske vist anderledes her end kvinder. Og det som *er*, det er.» (Skram, 2002a, s. 355). I de fleste brevene fremstilles det dog som at hun *ikke* er villig til å akseptere det: «[...] at jeg ikke kunde slå mig tiltåls fordi om du også holdt af en kvinde til, foruden mig; det vilde andre ha'e kunnet gjøre, fordi andre vilde set på dette som noget «nebenbei», et nødvendigt onde. Men det *kan* ikke jeg [...].» (Skram, 2002a, s. 110). At Amalie Skram er skiftende mellom å fremstilles som en autonom kvinne som ikke vil endre sine meninger og å fremstilles som føyelig, viser hvorfor vi bør lese brevene som en fortelling. Som jeg har vært inne på i gjennomgangen av MacArthurs teoretiske perspektiver, må brevene inneholde små uenigheter, men samtidig også en samstemmighet for at kontakten skal opprettholdes. Det som er interessant med Amalie og Erik Skrams brevvekslinger, er at det alltid er hun som ender opp med å måtte resignere for han. Amalie Skram ender også opp med å gi seg selv skylden for at hun hele tiden bringer opp sitt sjalusi: «Det er mig som er skyld i det hele, fordi jeg har fået en sygdom i blodet [...] Du er jo den du var, da du uden at vide det, tog mit hjærte i besiddelse.» (Skram, 2002a, s. 298). Her er det vanskelig å se Amalie Skram som den monstrøse «sfinksen» som står opp for sine radikale meninger i et borgerlig miljø. For her får hennes kvinnefremstilling så vidt trekk fra den selvoppfordrende og føyelige «engelkvinnen».

Vi kan dog ikke finne en dyrking av en ren «engelkvinne» i brevvekslingene. For Amalie Skram endrer også oppfatning, og hevder senere i brevvekslingene med Erik Skram at kvinnene burde gjøre det samme som mennene: «Mænderne kommer ind i ægteskabet med vaner og forestillinger fra ungarletiden [...] Derfor er mit eneste råd: lad kvinderne skabe sig den samme fortid som mændene, eller også lad dem la være at gifte sig.» (Skram, 2002c, s. 238-39). At kvinnene skal føre den samme seksuelle praksisen som var akseptert for mennene, går imot den borgerlige seksualmoralen. Amalie Skram skriver også: «Samfundstilstanden skulde blot være sliq at det var mændene der kom som rene ungersvende i brudesengen, medens kvinderne havde levet med hvem der tilbød sig fra 14-15 årsalderen, så tænker jeg vi fik den 'uoverstigelige forskjel' på den anden boug.» (Skram, 2002c, s. 259). Dette gjør dog ikke at hun fremstilles som en ren «monsterkvinne», selv om hun skriver frem en ganske upopulær mening ut ifra samtidens syn. Amalie Skram blir ikke fremstilt som «farlig» og sensuell, for

¹⁵ Constance Ring.

hun virker å ville ha en rettferdig moral, ikke å inngå seksuelle forhold.

En seksuell «monsterkvinne» får derimot Erik Skram sin kone til å fremstå som i enkelte brev: «Da jeg så Bjørn¹⁶ gøre Kur til Dig, var jeg lige ved at blive lapset- der kom en Smule af en Mistanke mod Dig op i mig. Det forekom mig, at Du var noget koket [...]!» (sitert i Skram, 2002a, s. 278-79). Dette sitatet befester samtidens moral om at mennene kunne gjøre hva de ville med kvinnene uten å bli oppfattet som «kokett». Det ble derimot kvinnene oppfattet som om de gjorde det samme med mennene. At det er Amalie Skram som gjør seg til for andre menn, motsies av hennes egne utsagn om å *ikke* ville ha noe som helst med seksuelle aspekter å gjøre: «Tilslut fandt jeg at det dog gik an at leve; der var blot ét et vist menneske burde sky, og det var *alt*, alt i verden der havde den fjerneste skygge af tilbøielighed til at falde ind under erotikken.» (Skram, 2002a, s. 299). Ut ifra Amalie og Erik Skrams brevvekslinger, kan det dog se ut til at de har et seksuelt forhold før de blir gift: «[...] havde det ikke været, var jeg virkelig reist; men det vilde jo ikke blive til at holde ud, og desuden, vi vilde naturligvis komme til at prostituere os [...]» (Skram, 2002a, s. 179). Selv om deres seksuelle forhold ikke diskuteres eksplisitt i brevvekslingene, er det tydelig at de begge er opptatt av å holde deres møter skjult. «*Du må nægte alt*; selv om nogen har set dig i mit selskab, må du sige det har været en anden. Det er jo frygtelig kompromiterende efter verdens mening [...]» skriver Amalie Skram (2002a, s. 271). Her ser vi igjen et eksempel på at Amalie Skrams brevvekslinger ikke var skrevet for et publikum, for hun er her opptatt av å holde oppe en slags borgerlig «fasade».

¹⁶ Bjørnstjerne Bjørnson.

6. Tematiske analyser av *Constance Ring*

I det jeg nå går over på å analysere fremstillingen av kvinnerollen i *Constance Ring*, vil jeg starte med å minne kort om handlingsgangen i romanen. I *Constance Ring* følger vi embetsmannsdatteren Constance gjennom tre forhold. Først gjennom ekteskapet med Ring, hvor Constance opplever at han er utro med deres tjenespike. Constance ønsker skilsmisse, men blir overtalt av det borgerlige miljøet hun befinner seg i om å bli i ekteskapet. Etter at Ring dør i et forlis, ser Constance seg nødt til å inngå ekteskap med legen Lorck av økonomiske årsaker. Når også han er utro, velger hun å handle på sine følelser for musikeren Meier. Constance oppdager at også Meier har et seksuelt forhold med en annen kvinne, og romanen ender med at Constance begår selvmord.

I dette kapittelet vil jeg undersøke kvinnefremstillingen ut ifra de samme temaene som i analysen av Skrams brevvekslinger: Økonomi og karriere, samliv, ekteskap og ekteskapsbrudd og seksualitet og seksuell dobbeltmoral. Her vil strukturen være lik som i det forrige analysekapittelet, men jeg vil utfylle min undersøkelse av hvordan kvinnerollen blir fremstilt gjennom Constance ved å sammenligne med funnene jeg har gjort ovenfor.

6.1. Arbeidssky eller en «engelkvinne»?

Temaet økonomi og karriere står ikke like sentralt i *Constance Ring* som i Skrams brevvekslinger, men det spiller også her en viktig rolle for å kunne si noe om hvilken kvinneverole Constance illustrerer. Jeg vil starte med å trekke frem Bonnevis argument om at det er samfunnsstrukturene som hindrer Constance i å være økonomisk uavhengig. Selv om den borgerlige familieideologien hadde forventninger om at kvinnen skulle være «husets frue» og stelle med hjemmet og familien, hadde hun i realiteten mulighet, iallfall etter loven, til å skaffe seg arbeid. Når det gjelder Constances muligheter til å arbeide vil jeg heller si meg enig i Kranes bemerkninger om at det er Constances egne begrensninger som hindrer henne fra dette, ikke den borgerlige ideologien. Dette ser vi i samtalen Constance har med kusinen Marie når hun får høre at Rings penger er borte:

‘Hva vil du nu gjøre, Constance?’ spurte fru Marie. ‘Gjøre? Unnskyld, men det er virkelig et underlig spørsmål.’ ‘Ja, jeg mener, hva du akter å ta deg til?’ ‘Akte å ta meg til? Hva skulle jeg akte å ta meg til? Kan du si meg det?’ [...] ‘Ja, så må du se til å få deg en post som lærerinne eller en plass hos en enkemann, eller opprette en industri, eller’ – ‘Eller søke meg et embede som sogneprest eller få meg en ansettelse ved det cirkus, eller gi meg til å være jordmor-’ avbrøt Constance, ‘å, det er nok av ting å begynne på!’ (Skram, 1989, s. 183).

Marie, kvinnen som gjennomgående har forsvart den borgerlige moralen, ser helst at Constance tar seg arbeid. Men dette ønsker ikke Constance.

Engelstad skriver i sin analyse av *Constance Ring* at moren, tanten og Marie, kan knyttes

til det Gilbert og Gubar kaller for «plottere»: «[...] a plotter, a plot-maker, a schemer, a witch, an artist, an impersonator, a woman of almost infinite creative energy, witty, wily, and self-absorbed as all artists traditionally are.» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 38). Dette er karakteristikk som knyttes til «monsterkvinnen», «[...] men ikke på den måte som bryter med de patriarkalske normene, tvert imot er de med på å opprettholde dem» poengterer Engelstad (1984, s. 73). Disse borgerskapskvinnene styrer Constance til å «gjøre det som er rett»¹⁷ ut ifra samtidens normer. Men i eksempelet ovenfor er det faktisk Marie som går imot borgerskapsidealet om at kvinnens oppgave er å være gift.

Engelstad skriver også at kvinnene i *Constance Ring* ikke kan knyttes til Gilbert og Gubars «engel- og monsterskikkelser»: «Snarere kan disse kvinneskikkelsene inndeles sosialt sett etter deres klassetilhørighet, og psykologisk og seksuelt sett etter kategoriene aktiv og passiv.» (Engelstad, 1984, s. 73). Men heller ikke i disse alternative kategoriene vil Engelstad plassere Constance. Hun er heller en egen «moderne» borgerlig kvinneskikkelse, og «de dominerende trekkende ved denne kvinneligheten er avhengighet, svak jeg-følelse og uklare grenser mellom seg selv og omverden.» (Engelstad, 1984, s. 73). Dette er et interessant perspektiv i forbindelse med mitt eget valg av Gilbert og Gubar som teoretisk grunnlag. Når det gjelder Constance i et økonomisk perspektiv, vil jeg ikke stille meg helt bak det Engelstad skriver om at hun er en «moderne» borgerlig kvinne. For hun er ikke moderne i den forstand at hun tar ansvar for seg selv på samme måte som Skram forsøker å gjøre. Og når Constance ikke klarer å se de mulighetene hun har til å skaffe seg penger, virker hun også psykologisk passiv. Men Engelstad har rett i at hun er en avhengig kvinne. Eller rettere sagt, Constance *velger* å være avhengig.

Det er også her Constance skiller seg fra Svava. Der Svava er en aktiv kvinne som oppgir økonomisk trygghet for å kunne bryte ut av sin forlovelse, er Constance bundet til tanken om at hun er avhengig av et ekteskap for å kunne klare seg økonomisk. Dette reflekterer hun over selv: «Hva skulle det nu bli av henne? [...] Det sludder å ta ut som lærerinne, - hun *kunne* jo ingen ting. - - Eller styre for en enkemann – aldri i verden! [...] - Nei, det eneste var å ta livet av seg – det var en formelig plikt – en æressak.» (Skram, 1989, s. 187). Det er for Constance kun to alternativer når hun ikke lenger har penger: Ekteskap eller selvmord. Dette tolker jeg i likhet med Krane som at hun er *arbeidssky*. For som Marie sier til Constance:

¹⁷ Tanten sier ofte til Constance at hun skal «gjøre det som er rett»: «‘Constance mon, når du blir så gammel som jeg, vil du forstå allting bedre, - en får gjøre det som er rett! [...]’» (Skram, 1989, s. 112), «‘Mennene er svake, Ring har ikke din karakterfasthet, alle kan ikke være ens, Constance – en skal gjøre det rette.’» (Skram, 1989, s. 144).

‘[...] så er det allikevel et sørgelig liv du har ført,’ [...] ‘Ingenting har du hatt lyst til, og ingenting har du villet bestille, ikke så meget som så,’ [...] ‘Se nu bare basaren, som vi andre har hatt alt det strev med, har du villet løfte så meget som en finger, og det enda vi gikk og bad deg? Slikt er, - ja det hjelper ikke, slikt er rent ut sagt for galt [...]’ (Skram, 1989, s. 184).

Constance sitter bare inne, og vil ikke engang gjøre de kvinnelige systemene som var forventet av henne. Det er hennes egen motverge som gjør at hun ikke kan bli en del av den «nye» kvinnerollen som arbeider.

Constance innfrir med dette også de kravene det borgerlige samfunnet har til en kvinne, for hun gifter seg heller med Lorck enn å aktivt ta ansvar for seg selv. «‘Når alt kommer til alt, er et giftermål bedre’.» (Skram, 1989, s. 193) resonnerer Constance. Det er dette Skram så sterkt skriver frem i brevene at hun selv ikke vil. Der Skrams kvinnerolle i brevvekslingene virker å være mer monstrøs ved at hun kjemper for å være uavhengig, kan denne fremstillingen av Constance knyttes til «engelkvinnen». For hvor Skram er handlende og ønsker å skape et liv for seg selv, er Constance passiv og velger å gå inn i et nytt ekteskap med en visshet om at hun kommer til å leve av Lorck. Som jeg har vært inne på i gjennomgangen av Fjørtofts artikkel, har Constance gått vekk fra sitt prosjekt om å være et handlende menneske. Selv om Constance egentlig heller vil dø enn å gifte seg, overgir hun seg selv til Lorck. Og det er dette som er «[...] the beautiful angel-woman’s key act [...]» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 25). Hun gir dog ikke avkall på sine ønsker for å tilrettelegge for at Lorck kan leve det livet han ønsker, og det gjør henne ikke fullt ut til Gilbert og Gubars «engelkvinne». Constance gjør dette for egen økonomisk vinning, og er på den måten også så vidt en «plottende» kvinne. Likevel er Constance også langt fra en autonom kvinneskikkelse, for hun har ingen *vilje* til å skape sin egen historie.

I et økonomisk og karrieremessig henseende, virker Constance å være en kvinne som også er i opposisjon til samfunnsstrukturene. Like før Rings død, snakker Constance med sin venninne: «‘Men det er da intet avskyeligere i verden enn en gift kone som lever med en de elsker.’ ‘Eller en gift kone som lever av å elske med sin mann – det kommer på ett,’ sa Constance [...]» (Skram, 1989, s. 161). Her fremstilles Constance som en kvinne som viser motstand mot at hun som kvinne skal leve av og for sin ektemann. Likevel gjør hun nettopp dette med Ring selv på dette tidspunktet i romanen. Dette kan knyttes til hva både Engelstad og Krane skriver om Constances splittede kvinnebilde. Hun er passiv ved at hun velger å bli i de borgerlige rammene, men aktiv ved at hun samtidig sier høyt at hun er imot at en kvinne mottar økonomisk støtte i bytte mot kjærlighet og samleie. Selv om Constance er bevisst på at det er akkurat dette hun gjør, forblir hun her en passiv kvinneskikkelse. Dette gjør det vanskelig å plassere Constance som enten en «engel» eller et «monster». Skram ser ut til å bryte ut av

dikotomien når Constance er såpass todelt, for hun er både aktiv og passiv i et økonomisk og karrieremessig henseende. For meg virker det som at det nettopp er «[...] denne forbandede lediggang af hustruen [...]» Skram (2002a, s. 515) forsøker å skrive frem her.

6.2. «Hun var dog en hård og sfinksaktig kvinne»

I likhet med Skrams selvframstilling i brevene, blir Constance fremstilt som ganske ukjærlig og kald mot sin ektemann i *Constance Ring*. Dette kommer tydelig frem ved borgerfruenes bemerkninger. «‘Du er alltid så kald og overlegen mot ham, det synes både Rikard og jeg’» (Skram, 1989, s. 90) sier Marie. Dette påpeker også Constances mor: «Hun måtte ikke være lunefull eller ukjærlig mot sin mann. Det var hennes plikt å elske ham og hennes kall å gjøre ham lykkelig.» (Skram, 1989, s. 21). Her ser vi igjen at disse kvinnene opptrer som «plottere» i den forstand at de prøver å endre Constance til å bli mer lik den borgerlige idealkvinnen. Constance viser også direkte en krasshet mot Ring: «‘La nu mitt fjes være i fred’ - svarte hun med påtatt furtenhet.» (Skram, 1989, s. 12). Når det gjelder hennes oppførsel i ekteskapet, ser vi her tydeligere trekk fra «monsterkvinnen» enn i det foregående delkapittelet. Constance fremstilles som utagerende, og virker å være langt fra en kjærlig og øm «engelkvinne». Det ser også ut til at Constance nekter å la seg føye etter Rings formaninger:

‘Men jeg er under alle omstendigheter din mann, og det vil være klokt om du husker at jeg ikke vil finne meg i nesevisheter.’ [...] ‘Hører du?’ spurte han og grep henne hårdt under haken for å tvinge henne til å se på seg. ‘Hvorfor skulle jeg ikke det, jeg er jo ikke tunghørt, som bekjent. Slipp meg,’ [...] ‘Sitt stille, - jeg skal lære deg.’ Han tok begge hennes håndledd og klemte dem så det verket. ‘Du er sterkere i fingrene enn i argumenter,’ sa hun foraktelig uten å gjøre den ringeste motstand. (Skram, 1989, s. 71).

Selv om Constance ikke sier det eksplisitt, er det her påfallende likheter i hvordan kvinnerollen til Skram og Constance fremstilles. Ingen av dem virker å la seg overtale til et liv i passivitet og stillhet, til tross for at både Skram og Constance får beskjed om å endre seg for mannen.

Constance gir likevel enkelte ganger etter: «Bare de kunne unngå å komme tilbake til dette. Hun skulle være så vennlig og blid mot Ring.» (Skram, 1989, s. 22), «Ring måtte jo også medgi at hans kone var blitt aldeles merkelig elskverdig. Hun lo av hans vitser og unnlot enn ikke å kysse ham etter måltidene.» (Skram, 1989, s. 23). Kvinneframstillingen som kommer frem gjennom Constance blir med dette ikke så monstrøs likevel. Det som dog er interessant å trekke frem i en sammenligning med Skrams selvframstilling i brevene, er Lorcks bemerkninger om at Constance ter seg som en «sfinks»: «Var da hennes kjærlighet forbi? [...] Han ble bitter imot henne; hun var dog en hård og sfinksaktig kvinne.» (Skram, 1989, s. 238). Skram refererer både seg selv og Constance til «sfinksen» som den monstrøse, selviske

kvinnen. I likhet med Skram, synes også Constance å angre på sin «kaldhet» mot mannen. Constance reflekterer over dette etter Rings død:

Hun spurte seg selv atter og atter, om det ikke ville ha gått bedre, hvis hun straks fra begynnelsen av hadde satt alt inn på å være ham en god og kjærlig ektefelle. Men hvorledes hadde hun tidd seg! [...] Hun var gått inn til sitt ekteskap som til en dans og hadde bare tenkt på det ene: sin egen fornøyelse, bare villet ett: seg selv. (Skram, 1989, s. 165-66).

Constance har ikke overgitt seg selv og gitt slipp på sine ønsker for å behage mannen, slik både en «engelkvinne» og en kvinne ut fra borgerskapsideologien skulle. Det virker her som at hun er klar over dette, og at hun adopterer samtidsmoraleen.

Constance beveger seg dog over til å stritte imot den samme borgerskapsideologien når hun ønsker seg en skilsmisse fra Ring. Hun går til presten for å høre om mulighetene for dette: «‘Jeg er kommet for å si Dem at jeg vil skilles fra min mann.’ [...] ‘Å nei da, frue, si ikke det – jeg ville ikke høre det for meget godt,’ [...] ‘Jo, det er min faste og urokkelige vilje’ [...]» (Skram, 1989, s. 106). Prestens resonnement representerer et godt bilde av hvilke forventninger borgerskapet hadde til en kvinne: «‘[...] - De bør ikke bryte Deres ekteskap [...] En kristen kvinne forlater aldri sin mann.’» (Skram, 1989, s. 109). Men i likhet med Skram, ser ikke Constance ut til å bry seg om hva andre mener dette: «‘Jeg ønsker å skilles fra min mann,’ vedble hun heftigere, ‘-hvem og hva der enn setter seg imot det.’» (Skram, 1989, s. 106). Constance fremstilles her som en kvinne som er urokkelig i sine meninger, for hun *skal* skilles. Etter press fra omgivelsene gir hun dog etter. Dette reflekterer Constance rundt selv: «[...] hvorfor skulle hun så ikke gjøre det? – De var jo alle av den mening, - så måtte det vel være noen fornuft i det [...] Hele verden var imot henne, så var det jo vanvittig ikke å overgi seg, [...]» (Skram, 1989, s. 130).

Når Constance går fra å være så urokkelig i sin vilje til å skilles, til å oppgi dette for å behage borgerskapet rundt seg, gjør hun nettopp det som er «engelkvinnens» hovedoppgave. Hun ofrer sine egne ønsker. Constance tenker også selv at hun har gjort nettopp dette: «Når hun tenkte på det offer hun hadde bragt, var hun både rørt og oppbygget over seg selv.» (Skram, 1989, s. 131). Her skiller fremstillingen av Constance seg fra kvinnerollen som kommer frem gjennom Skram. For Skram ser ut til å gjennomføre skilsmisene for å få et bedre liv. «Jeg overvejed på nyt igjen, om jeg skulde opgi skilsmissen. [...] Jeg *vil* du af det. For at rædde mig selv fra både legemlig og sjælelig undergang» skriver Skram (2005, s. 236) til Edvard Brandes. At Constance ikke gjennomfører sitt ønske om å skilles, gjør at hun igjen fremstår som splittet. For når det gjelder skilsmissen, får Constance trekk fra både «engelkvinnen» og «monsterkvinnen». Hun fremstår også her som en avhengig kvinne, som Engelstad skriver om

Constances kvinnelighet. For som tanten sier til henne: «[...] en får gjøre det som er rett! – Verden er innrettet på at kvinnene skal være gift; ulykkelige blir de, det vil si til en tid; men et ugift fruentimmer, - ja, hennes lodd er enda langt sørgeligere. – Av to onder får en velge det minste-» (Skram, 1989, s. 112). Constance er avhengig av å være gift, for som jeg har vært inne på i gjennomgangen av romanens historiske kontekst, kunne en selvstendighet føre til en slags nedgradering av sosial status. Det er nettopp i borgerskapet Constance har tanten, kusinen og moren som hun er så glad i. Men som Bonnevie er inne på i sin artikkel, er ikke Constance i kontakt med en kvinnebevegelse, og derfor har hun heller ikke fullt ut mulighetene til å kunne løsrive seg.

6.3. «Vet du, hva det vil si, tante, det vil si å gå i hundene!»

Som jeg har vært inne på i analysen av Amalie Skrams brevvekslinger, kommer det frem at Erik Skram ser på sin kone som «kokett» etter at Bjørnson visstnok har flørtet med henne. Et slikt syn kommer også frem i *Constance Ring* når Constance avviser Lorck etter at han prøver seg på henne: «‘Hvorfor har du lekt med meg, kvinnemenneske!’ [...] ‘Det har moret meg å tale med Dem, aldri var det annet i min tanke!’ ropte hun [...] ‘Det er løgn!’ sa han brutalt. [...] ‘Kokette!’ snerret han.» (Skram, 1989, s. 78). Her er det hensiktsmessig å trekke frem det Engelstad skriver om at Constance er en splittet person som fremstår som både seksuelt farlig og seksuelt avvisende. Constance virker, på samme måte som Skram, uinteressert i en seksuell frihet for kvinnen i første del av romanen:

‘Og nu selv denne kyskhed’ - begynte Lorck, ‘fy for pokker, et påbud, som aldri har utrettet annet, enn å gi noen stakkarer med svake hjerner og dårlige maver vond samvittighet’ – ‘Nei fy, Lorck!’ ropte Constance. ‘Og bragt en skare forkvaklede fruentimmer til å legge sunnhet og livsglede som en blodpenge på et alter, som en reist over naturens hesligste unatur’ - vedblev Lorck. ‘Det er motbydelig, hva De sier’ - sa Constance med dirrende stemme og slapp hans arm. (Skram, 1989, s. 43).

Likevel fremstår hun for Lorck som en «kokett» kvinne. Dette er også Garborg og Edvard Brandes inne på i sine anmeldelser av *Constance Ring*. Constance er for dem en erotisk kvinne som forfører mennene rundt seg. Ut ifra samtidens syn virker ikke Constance som en jomfruelig og passiv «engelkvinne». Hun oppfattes heller som en «monsterkvinne» med kraftige og seksuelle utstrålinger. Her vil det være relevant å trekke frem at også Skram besitter den seksuelle energien til en monstrøs kvinne. Nettopp fordi en kvinnelig seksualitet har blitt assosiert med fraværet av en litterær beskjeftigelse, vil en forfatterinne som Skram utstråle en mannlig seksualitet. For en «monsterkvinne» karakteriseres av egenskaper som kan knyttes nettopp til mannen. At også Constance fremstilles som en kvinne som innehar disse mannlige egenskapene, kobler som nevnt Engelstad til når Constance røyker sigarer og drikker alkohol.

Det ser vi ved «Hun drakk mer og mer vin, tendte en ny sigar, røykte et par drag [...]» (Skram, 1989, s. 272). Så går Constance over til å handle på sin «farlige» seksualitet med Meier: «Hun kastet seg heftig inn til ham [...]» (Skram, 1989, s. 272).

Constance virker også gjennomgående i romanen å være i opposisjon til den rådende seksuelle dobbeltmoralen. Når hun oppdager Rings utroskap med tjenespiken, sier hun til Marie: «‘Men du gode Gud’ [...], hvis dette er sant og hvis alle mennesker finner seg i det, hvorfor er da ikke denne løgninstitusjon avskaffet?’» (Skram, 1989, s. 91). Også i samtalen med presten kommer dette frem: «‘Men si meg, hr. pastor,’ sa Constance [...], ‘hvis det nu var en mann, hvis hustru stod i begrep med å føde et barn, som f.eks. hans kontorbud var far til, ville De så også komme med dette: Ingen kristen mann forlater sin hustru?’» (Skram, 1989, s. 109-10). Denne motstanden er Constance alene om å vise i romanen. For også her ser vi at borgerfruene fungerer som «plottere» for Constance. De gir til og med Constance skylden for Rings utroskap, som vi kan se ved Maries uttalelser:

‘[...] Men Constance, er du ganske viss på at du ikke selv har skyld?’ [...] ‘Ja, jeg er nu som sagt så viss på at det kommer så uhyre meget an på konen, hvordan ekteskapet blir [...]’ ‘Ja, for det er bare en mannfolkstrek. – Du kan endnu få en utmerket mann av ham, og det er jo en kones, - jeg kan nesten si misjon å virke godt på sin mann.’ (Skram, 1989, s. 90-91).

Slike formaninger får Constance også fra presten, moren og tanten. Deres påvirkning fører til at Constance bebreider seg selv for Rings utroskap. Hun «[...] anklaget seg selv for utakknemlighet og hovmot. Nu var straffen kommet over henne; derfor skulle hun bøye sin nakke under den hånd som tuktet.» (Skram, 1989, s. 89). Fremstillingen av Constances kvinnerolle går her vekk fra å være monstrøs, for hun ender som tidligere nevnt opp med å gå tilbake til Ring, til tross for at hun så bestemt vil skilles.

Jeg vil dog ikke si meg enig med Krane og Fjørtoft i at dette gjør at *Constance Ring* ikke gir en kritikk av den seksuelle dobbeltmoralen. Selv om Constance ikke realiserer de radikale meningene hun har, virker det igjen å være det borgerlige miljøet som setter begrensninger for hennes handlingsrom. I tillegg fortsetter Constance å være i opposisjon mot den borgerlige moralen etter at hun har gått tilbake til Ring: «‘[...] Jeg forakter alt, alt, alt, først og fremst meg selv, fordi jeg er ussel nok til å gå i deres ledebånd, [...] ja til tross for min bedre overbevisning. – Vet du, hva det vil si, tante, det vil si å gå i hundene!’» (Skram, 1989, s. 154). Derfor støtter jeg meg heller til Engelstads bemerkninger om at Constances opposisjon er det som gir romanen en kritisk dimensjon. For Constance viser også en bevissthet om at det er samfunnsstrukturene som har skylden, ikke bare hun selv: «Hun følte [...] en opprørsk forbitrelse mot den samfunnsråhet, som hadde gjort det så bekvemt og så ufarlig for mennene

å hengi seg til sine kjønnslige lyster.» (Skram, 1989, s. 212).

Constance viser i store deler av romanen motstand mot å handle på samme måte som mennene seksuelt: «Denne skrekk for å være en utro hustru, som satt henne så fast i blodet [...] ekteskapsbrudd [...] Hor – Uff, hva ville hun ta slike stygge ord i sin munn for!» (Skram, 1989, s. 260). Her befester Constance selv den rådende moralen om at kvinner ikke kunne ha seksuelle forhold utenfor ekteskapet. Men hun går også over til å handle på den samme måten som mennene. Som tidligere nevnt i dette delkapittelet, gir Constance til slutt etter for sine egne lyster, og Meier «[...] bøyde [...] seg ned over henne og kysset henne.» (Skram, 1989, s. 261). Selv om hun reflekterer over at dette er galt, blir hun med sitt utroskap en slags «plotter» i sitt eget liv. Constance fremstilles her som en kvinne som tar egne valg, og som slutter å leve etter de forventningene borgerskapet har til henne. Når hun handler etter samme moral som mennene, blir hun ut ifra samtidens syn en forførrerske med mannlig, seksuell energi. Dette gjør at Constance her får trekk fra «monsterkvinnen». Men fordi hun velger å føre den samme seksuelle praksisen som mennene, er dette med på å lede til Constances selvmord. For som Engelstad skriver, forsvarer ikke Skram denne seksualpraksisen, hverken for kvinner eller menn. Dette kan vi se ved ett av Skrams «forsvarsbrev» for *Constance Ring*: «Jeg nøyer mig med at fremvise tilstanden som den er, dens moralske indflydelse på begge kjønn, dens virkninger og resultater.» (Skram, 2010, s. 41).

7. En sammenfatning av den fremstilte kvinnerollen

Jeg vil starte oppsummeringen av analysene med å gå tilbake til Krane. Hun åpner sin analyse av *Constance Ring* med å peke på at det er en stor likhet mellom livet til Skram og Constance. Selv om Krane skriver at Skram aldri har uttrykt at romanen er selvbiografisk, argumenterer hun for at det er påfallende likheter mellom deres liv: «[...] især det altfor tidlig inngåtte ekteskap, den store aldersforskjell mellom ektefellene, og hovedpersonens umodenhet i kjærlighetsevne.» (Krane, 1961, s. 59). Selv om min hensikt med å sammenligne Constance og Skram *ikke* har vært å se om de kan sies å være samme person, er det en interessant bemerkning. For det er også påfallende likheter i deres fremstilte kvinnerolle. Men de fremstår samtidig også ulikt.

Hverken Constance eller Skram representerer en dyrkning av en «engelkvinne» eller en «monsterkvinne» i sine fremstilte kvinneroller. De fremstår begge i stor grad som sammensatte personer som innehar trekk som kan knyttes til begge disse stereotypiene. Ut ifra et patriarkalsk syn, virker de begge å være utagerende, harde og ukjærlige «sfinkser» mot sine menn. Dette er karakteristikk som gjør at man kan knytte Skrams og Constances fremstilling til «monsterkvinnen». Dette gjør at de også går imot samfunnets rådende kvinneideal: Kvinnen som en myk og kjærlig hustru. Det fremstår dog som at både Skram og Constance føyer seg når de blir irettesatt. Begge disse fremstilte kvinnerollene skifter hele tiden mellom å stå fast på sine meninger, og å gi etter for samtidens forventninger og meninger. Constances kvinnerolle kan riktignok i større grad knyttes til den borgerlige idealkvinnen, «engelkvinnen», enn Skram. For Constance fremstår som en kvinne som gir avkall på sine egne ønsker for å behage borgerskapet rundt seg. Skrams kvinnerolle «plotter» i større grad et liv for seg selv, for i brevvekslingene fremstilles Skram som en kvinne som virkelig vil bryte ut av borgerskapsideologiens tanker om at kvinnens eneste «arbeidsoppgave» er å være gift. Hvor Constance er arbeidssky og virker å *velge* å være en avhengig kvinne, ønsker Skram å danne seg en karriere. Constances kvinnerolle fremstilles også som mer passiv enn Skrams.

Når Constance får trekk fra både «engelkvinnen» og «monsterkvinnen» ved at hun er føyelig, men samtidig i opposisjon, illustrerer dette Krane og Engelstads bemerkninger om at Constance fremstår som en splittet karakter. Constance blir fremstilt som både en aktiv og en passiv kvinne. Som jeg allerede har påpekt, er jeg enig med Krane i at det er Constances egen passivitet som gjør at hun ikke kan bli en autonom kvinne i et økonomisk og karrieremessig henseende. Når det gjelder Constances manglende gjennomføringskraft til å skilles, stiller jeg meg heller bak Bonnevis tanker om at det er samfunnsstrukturene som setter begrensningene for at Constance kan bli selvstendig. Det er en kombinasjon av psykologiske og

samfunnsmessige forhold som gjør at Constance skifter mellom å fremstilles som en passiv og en aktiv kvinne.

I min analyse har jeg vært inne på mange av de samme perspektivene som Krane, Engelstad, Bonnevie og Fjørtoft når det gjelder Constances kvinnerolle. Ved å i større grad vektlegge romanens historiske kontekst og Gilbert og Gubars perspektiver, har jeg heller knyttet Constances kvinnerolle til 1800-tallets samfunnsstrukturer enn til hennes psykologiske forutsetninger. Jeg har også sett Skrams kvinnefremstilling fra et nytt perspektiv ved å bruke brevene i en sammenligning med *Constance Ring*. Her vil jeg også trekke frem Engelstads påstand om at Constance ikke kan forankres i Gilbert og Gubars «engel- og monsterkvinner». Dette er jeg enig i, da hverken kvinnerollen som fremstilles gjennom Constance eller Skram kan låses fast til enten den ene eller den andre stereotypien. Men som jeg har vist i analysen min, kan kvinnerollen til både Constance og Skram knyttes til disse ytterpunktene av kvinnen. Constance får *trekk* fra både «engelkvinnen» og «monsterkvinnen». Gilbert og Gubar mener som tidligere nevnt at en kvinnelig forfatter kan komme frem som autonom ved at hun «dreper» bildet av kvinnen som *enten* et «monster» eller en «engel». Det er nettopp dette Skram gjør når hun fremstiller både Constance og seg selv med et «[...] sustained double vision,» (Gilbert & Gubar, 2000, s. 162).

7.1. Brevvekslingenes og romanens ulike forutsetninger for å kunne fremstille kvinnen

Som jeg har vært inne på i gjennomgangen av Gilbert og Gubars teoretiske perspektiver, kan «monsterkvinnen» ha fungert som en mulighet for kvinnelige forfattere på 1800-tallet til å vise motstand mot samfunnsstrukturene. Kvinnerollen som fremstilles ved Constance er dog ikke en ren «monsterkvinne». Hvilke muligheter gir da romansjangeren Skram til å kunne kommentere kvinnerollen, og til å rette en kritikk mot samfunnsmoralen? Selv om Constance ikke fremstilles så monstrøst, er hun nok likevel et bilde på Skrams «sinne» mot 1800-tallets samfunnsstrukturer. For Skram ville jo nettopp «[...] fremvise tilstanden som den *er* [...]» (Skram, 2010, s. 41) i *Constance Ring*. Ved å bryte med dikotomien som de mannlige forfatterne har satt for henne, kan hun gjennom romanen fremstille Constances kvinnerolle mer nyansert. Dette gir også en mer troverdig fremstilling både av samfunnstilstanden og av Constance som kvinne.

Som vist i delkapittelet om samtidsresepsjonen, var det dog uenigheter om hvorvidt romanen kunne sies å være troverdig. Forfatterkollegenes anmeldelser skiller seg her fra pressens anmeldelser, ved å hevde dens sannferdighet. Muligens kan dette være fordi Garborg og Edvard Brandes, som var en del av «det moderne gjennombrudds menn», selv var pådrivere

av å skrive frem realistiske forhold i litteraturen. Det faktum at Skram var en del av dette forfattermiljøet, og at hun brevvekslet med disse mannlige forfatterne om sin egen litteratur¹⁸, kan ha gitt henne en mulighet til å skrive frem en annen kvinne enn den idealiserte «engelkvinnen» og den autonome «monsterkvinnen». Riktignok har nok både Garborg og Edvard Brandes et forstyrret bilde av hvilken «sannhet» som kommer frem: «[...] når den radikale Garborg leser [...] *Constance Ring*, blir 'sande forhold' noe forrykket. Garborg leser en kvinnenatur som årsak til 'usædelighed' og som oppløsningselement i samfunnet» skriver Halse (1993, s. 328).

For det samtidsanmeldelsene kan enes om, er nettopp at Constance er en umoralsk karakter. Min lesning av Constances kvinnerolle skiller seg fra disse, da litteraturkritikerne i samtiden så på henne som en «kokett» og demonisk karakter. Det gjør at de også ser på henne som en «monsterkvinne». Om man leser romanen med deres «1800-tallsøyne», kan det tolkes som at Skram nettopp har fremstilt Constance som en monstrøs kvinne. Da kan hun også ha brukt Constance som en mulighet til å kritisere samfunnsmoralen. Om vi leser romanen ut ifra vår samtid, vil Constance følgelig ikke fremstå like monstrøs som for 1800-tallets borgerskap. Ut ifra konteksten Skram skrev i, mener jeg at vi finner en kritikk av den borgerlige ekteskaps- og seksualitetsmoralen i romanen. Selv om det skorter på Constances gjennomføringsevne, viser hun seg som kritisk til de «satte» rammene. Dette er også Engelstad inne på. Muligens var dette monstrøst og kritisk nok for en roman som skulle utgis til et borgerlig publikum. For når vi leser den ut ifra vår samtid, er det som Krane hevder, en manglende kritikk når Constance fremstilles som en kvinne uten gjennomføringsevne.

Hvilke muligheter gir så brevsjangeren Skram til å kommentere kvinnerollen? I og med at jeg har lest Skrams brevvekslinger som privatbrev og som at de ikke var tiltenkt en utgivelse, er det følgelig et større handlingsrom i brevvekslingene til å kunne fremstille kvinnen og å komme med kritikk mot samfunnsstrukturene. At private brev kjennetegnes ved dets fortrolige karakter, gir Skram muligheter til å kunne «pushe» på sine refleksjoner rundt kvinnerollen. Disse mulighetene benytter hun seg også av, for i brevene fremstilles Skram som enda mer i opposisjon mot samfunnsstrukturene enn Constance fremstilles i romanen. Dog inntar Skram også forskjellige *roller* i brevvekslingene, og kvinnefremstillingen blir derfor forskjellig ut ifra de ulike mottakerne. Vi kan for eksempel se en mer utagerende kvinne i brevvekslingene med ektemannen enn med forleggerne. Forskjellen i de ulike mulighetene romansjangeren og

¹⁸ Skram ber blant annet Garborg i hans anmeldelse av *Constance Ring* om å «behandle den som et 'dokument humain' [...]» (Skram, 2005, s. 134). «Document humain» er fransk for «et menneskelig dokument».

brevvekslinger gir, ligger i at den ene er tiltenkt en offentlighet og følgelig må tilpasses deretter, mens den andre er ment som privat kommunikasjon.

7.2. Avsluttende refleksjoner

«Jeg tror det stikker noe i at jeg bare er en kvinne [...]» skrev Skram (2005, s. 162) i et brev til Garborg. Om vi går tilbake til den historiske konteksten for tekstene jeg har tatt for meg i denne oppgaven, har vi sett at kvinnens posisjon i samfunnet mot slutten av 1800-tallet stort sett var begrenset til å nettopp «bare» være en kvinne. Dog var det kvinner som brøt med de «satte» rammene for kvinnen og som stakk seg frem i offentligheten, slik Skram gjorde. En slik selvstendighet ble ut ifra et 1800-tallsperspektiv knyttet til *mannens* liv og egenskaper. Jeg åpnet oppgaven med å peke på at Skram skrev til Garborg at naturen hadde gjort et feilgrep ved å ikke gjøre henne til en mann. Om vi går vekk fra vår egen tid i lesningen av Skrams brev, og tar på oss «1800-tallsbrillene», er det dog lett å glemme at det er en kvinne fra borgerskapet som skriver. Som jeg har vært inne på i gjennomgangen av Gartons perspektiver, ser vi at Amalie og Erik Skram går vekk fra de fastlåste kjønnsrollene i brevvekslingene. Det mener jeg at Amalie Skram også gjør i de andre brevvekslingene jeg har inkludert i oppgaven. For hun fremstår ikke som «bare» en kvinne her. Hun står opp for sitt forfatterskap og for sine livsvalg. Dette gjør at vi kan dra paralleller til vår tids mer flytende kjønnsroller i samfunnet, både når det gjelder samlivet med Erik Skram og hennes karriere. Amalie Skram virker i brevvekslingene som en kvinne som er forut for sin tid.

Et påfallende trekk ved Skrams brevvekslinger at hun klarer å fange de fordommene som eksisterte i samfunnet mot en kvinnelig forfatter: «Det er jo så fra gammel tid at kvindelige forfattere går om ‘med bestemmelsens mærke på sin pande’, og ser interessant ud, og taler og hu og ha!, og ‘åndrig’ og ‘kvindelig’ hvilket er oversat; smørje!» (Skram, 2005, s. 295). Selv om Skram bryter med dikotomien som de mannlige forfatterne har skapt for kvinnen med *Constance Ring*, klarer hun ikke helt å rive seg løs fra angsten. Det er nettopp dette Gilbert og Gubar mener kvinnelige forfattere slipper unna når de skaper sine egne litterære verdener. Skram ser ut til å sitte fast i en slags mellomposisjon. Dog er hun bevisst på at hun nettopp sitter fast: «Jeg véd det nemlig så sikkert: aldrig kommer jeg at skrive min samtid tillags [...] Men jeg skriver alligevel.» (Skram, 2010, s. 81). Selv om Skram i dag står som en av Nordens fremste forfattere, hadde det sin pris å beskjefte seg med det som ble sett på som en mannlig aktivitet. For til tross for at slutten av 1800-tallet kan sies å være en slags overgangsperiode når det gjelder kvinnens muligheter til å finne sin plass i offentligheten, var samfunnets forventinger

til en borgerlig kvinne de samme som før: Et liv knyttet til ekteskapet og den hjemlige sfære, som en slags birolle i mannens liv.

Litteraturliste

- Altman, J. G. (1982). *Epistolarity. Approaches to a Form*. Ohio: Ohio State University Press.
- Bonnevie, M. B. (1977). Den gifte kvinnen i det borgerlige ekteskap. Belyst ved fire ekteskapsromaner av Amalie Skram. I Bonnevie, M.B., Espedal, B., Engelstad, I., Eriksson, J., Iversen, I., Knudsen, M. K., Larsen, M. R., Vold, K. B., Young, A. & Øverland, J (Red.), *Et annet språk. Analyser av norsk kvinnelitteratur* (s. 40-68). Oslo: Pax Forlag.
- Dørum, K. (2016). Kvinnerollen i Norge 1814-1920 – Kontinuitet og endring. *Heimen*, 53, 261-276. <https://www.idunn.no/heimen/2016/03-04>
- Engelstad, I. (1984). *Sammenbrudd og gjennombrudd. Amalie Skrams romaner om ekteskap og sinnssykdom*. Oslo: Pax Forlag.
- Fjørtoft, K. (1993). Kvinneproblem under debatt. Bjørnsons *En Hanske* (1883) og Amalie Skrams *Constance Ring* (1885) som eksempel. I Skei, H.H og Vannebo, E. (Red.), *Norsk Litterær Årbok 1993* (s. 164-177). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Garton, J. (1997). «Som Du trenger til mig Amalie!» Amalie og Erik Skrams brevveksling 1882-1899. I Bjørby, P. & Aasen, E. (Red.), *Amalie Skram – 150 år. Nye perspektiver på Amalie Skram-forskningen* (s. 50-63). Bergen: Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen.
- Gilbert, S. & Gubar, S. (2000). *The Madwoman in the Attic. The Woman writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (2. utg.). New Haven & London: Yale University Press
- Hagemann, G. (1999). De stummes leir? 1800-1900. I Blom, I. & Sogner, S. (Red.), *Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000- årsskiftet* (s. 135-226). Oslo: Cappelen Damm Akademisk Forlag
- Halse, M. E. (1993). 'En saa kjønslig Bog kjender vi hidtil ikke i vor Literatur' Om resepsjonen av Amalie Skrams roman *Constance Ring*. *Edda* (4), 315-335.
- Hanson, K. & Messick, J. (2003). Skrams kamp for å skaffe seg forlag. I Rem, T (Red.), *Bokhistorie* (s. 144-165). Oslo: Gyldendal.
- Irgens, H. (21. juni 1885). Literaturtiende. *Dagbladet*.
- Jørgensen, J. C. (2006). *Om breve. Ni essays om brevformen i hverdagen, litteraturen og journalistikken*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Krane, B. (1961). *Amalie Skrams diktning. Tema og variasjoner*. Oslo: Gyldendal.
- MacArthur, E. J. (1990). *Extravagant Narratives. Closure and Dynamics in the Epistolary Form*. Princeton: Princeton University Press.
- Morgenbladet. (15. juli 1885). Literatur. *Morgenbladet*.
- Owesen, I. W. (2015). Fra lukkede til offentlige rom 1880-1900. I Danielsen, H., Larsen, E. & Owesen, I.W. (Red.), *Norsk likestillingshistorie 1814-2013* (s. 111-158). Bergen: Fagbokforlaget.

- Skram, A. (1989). *Constance Ring*. Oslo: Pax Forlag.
- Skram, A. (2002a). *Elskede Amalie. Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram. Bind I*. I Garton, J. (Red.), Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Skram, A. (2002b). *Elskede Amalie. Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram. Bind II*. I Garton, J. (Red.), Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Skram, A. (2002c). *Elskede Amalie. Brevvekslingen mellom Amalie og Erik Skram. Bind III*. I Garton, J. (Red.), Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Skram, A. (2005). *Amalie Skram. Brevveksling med andre nordiske forfattere*. I Garton, J. (Red.), København: C.A Reitzels Forlag.
- Skram, A. (2010). *Amalie Skram. Brevveksling med Forlæggere*. I Garton, J. (Red.), København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Sørensen, Ø. (1984). *1880- årene. Ti år som rystet Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tiberg, A. (1910). *Amalie Skram som kunstner og menneske*. Kristiania: Aschehoug & Co.

Masteroppgavens profesjonsrelevans

Til tross for at Skram i sin samtid ble utsatt for sterk kritikk, har hun i dag en sentral plass i litteraturundervisningen i skolen. At jeg har fordypet meg i hennes brevvekslinger og i *Constance Ring* i min masteroppgave, gir meg en faglig tyngde som jeg vil kunne dra nytte av i mitt yrke som norsklektor.

Norskundervisningen er i stor grad preget av lesing av noveller, romanutdrag, dikt og sakprosaetekster. Ved å inkludere og utforske brevsjangeren i min masteroppgave, har jeg blitt bevisst på det ubrukte potensialet som ligger i denne sjangeren. Forfatterbrev, men også brev generelt, kan gi elevene innsikt i historiske hendelser, holdninger og om brevskriverens liv. Brev kan være viktige historiske kilder, som vil være mulig å nyttiggjøre også i historieundervisningen. Jeg har i denne oppgaven vist at vi har å gjøre med en *fremstilling* i slike tekster. Norskfaget skal «[...] styrke elevenes evne til kritisk tenkning og skal ruste dem til å delta i samfunnet gjennom en utforskende og kritisk tilnærming til språk og tekst.» (Utdanningsdirektoratet, 2020, s. 2)¹⁹. Brevsjangeren kan da være en mulighet til å gjøre elevene bevisste på å være kritiske til tekstene de møter både i hverdagen og på skolen.

Kvinneundertrykking og kvinnens posisjon i samfunnet er viktige diskusjonstemaer både i samfunnet generelt og i klasserommet. Kvinner verden rundt blir enda utsatt for stereotypiske holdninger om at de hverken hører til i offentligheten eller i arbeidslivet. I LK20 er ett av de tverrfaglige temaene «bærekraftig utvikling». Dette kan knyttes til FNs bærekraftsmål om å oppnå likestilling mellom kjønnene. Da vil en bevissthet om hvordan forholdet mellom kjønnene i 1800-talls samfunnet være relevant å ta med seg inn i klasserommet.

¹⁹ Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i norsk* (NOR01-06). <https://www.udir.no/lk20/nor01-06>

